

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Географічний факультет
Кафедра географії України

Завідувач кафедри
_____ **проф. Лозинський Р. М.**
« _____ » _____ **2023 р.**

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ ТА ІНОЗЕМНИХ
ПІДРУЧНИКІВ З ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Магістерська робота

Предметна спеціальність 014.07 Середня освіта (Географія) Освітньо-
професійна програма «Середня освіта (Географія)»

Виконала: студ. ГРОМ- 21з
Попик Л. Р

(підпис)

Науковий керівник:
доц. Склярська О. І.

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПІДРУЧНИКІВ В ПЕДАГОГІЧНІ ТЕОРІЇ.....	4
1.1 Шкільний підручник: характеристика, вимоги, структура та місце підручника на уроках в середній школі	4
1.2 Проблема використання підручників на уроках в загальноосвітніх навчальних закладах	17
РОЗДІЛ 2 УКРАЇНСЬКІ ПІДРУЧНИКИ З ГЕОГРАФІЇ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ	24
2.1 Дидактичне обґрунтування структури шкільних	24
2.2 Методичне забезпечення змісту шкільних підручників	33
РОЗДІЛ 3 ІНОЗЕМНІ ПІДРУЧНИКИ З ГЕОГРАФІЇ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ	41
3.1 Польський досвід проектування змісту шкільного підручника з географії.....	43
3.2 Німецькі та ірландські підручники з географії.....	49
РОЗДІЛ 4. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПІДРУЧНИКІВ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ.....	56
4.1 Порівняльний аналіз структури та змісту українських і іноземних підручників з географії.....	56
4.2 Застосування іноземного досвіду конструювання змісту підручників з географії в українській практиці.....	63
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Підручник – це важлива частина навчального процесу та один із основних засобів навчання який містить не лише теоретичні матеріали, а й методику навчання. Тому в сучасному освітньому середовищі підручники стають не лише збіркою фактів, а й ключовим інструментом формування критичного мислення, розвитку навичок самостійного навчання та поглибленого розуміння проблем. Важливість підручників у навчальній програмі полягає в їх здатності не лише передавати інформацію, а й стимулювати мотивацію та допитливість учнів.

Актуальність вибраної теми обумовлюється швидким розвитком суспільства, освіти, способів подання інформації здобувачам освіти, що робить проблему компаративного порівняння іноземних підручників та українських з географії на сьогоднішній час є надзвичайно актуальною, адже вчителі можуть через підручники порівнювати як подається матеріал, в якій послідовності, які є нові методики, і т. д. таким чином запроваджуючи досвід провідних країн в своїй діяльності і роблячи процес засвоєння матеріалу ще більш ефективнішим.

Об’єкт дослідження: іноземні та українські підручники для вивчення географії в середній школі.

Предмет дослідження: використання в навчальному процесі підручників на уроках географії.

Мета: порівняти українські та іноземні підручники з географії, та визначити ефективність їх використання на уроках.

Гіпотеза: якщо почати запозичувати закордонний досвід і поєднувати деякі методики та форми роботи з підручниками в навчальний процес українських шкіл, то це сприятиме кращому засвоєнню та сприйняттю учнями матеріалу.

Завдання:

1. Проаналізувати теоретичні та практичні аспекти використання підручників в навчальному процесі.

2. Охарактеризувати українські шкільні підручники для вивчення географії.
3. Охарактеризувати іноземні шкільні підручники для вивчення географії.
4. Порівняти структуру та зміст українських і іноземних підручників з географії
5. Дослідити ефективність застосування іноземного досвіду конструювання змісту підручників з географії в українській практиці .

У зв'язку з потребою подолання виявленої суперечності, набуває важливості напрямок наукового пошуку, спрямований на обґрунтування теоретичних засад створення та функціонування підручників як ключового інструменту в навчальному процесі загальноосвітніх шкіл.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (33 найменування), 13 додатків на 14 сторінках. Ілюстративний матеріал подано в 2 таблицях та на 11 рисунках. Основний зміст роботи викладено на 77 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПІДРУЧНИКІВ В ПЕДАГОГІЧНІ ТЕОРІЇ

1.1 Шкільний підручник: характеристика, вимоги, структура та місце підручника на уроках в середній школі

Реформування загальної середньої освіти передбачає модернізацію змісту освіти, що має ґрунтуватися на компетентнісному й особистісно зорієнтованому підходах до навчання а головне – орієнтуватися на здобуття учнями умінь і навичок, необхідних сучасній людині для успішної самореалізації в професійній діяльності, особистому житті, громадській активності.

У листопаді 2017 року відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Нове освітнє середовище – сучасний підручник для українського учня», організована Інститутом модернізації змісту освіти. За підсумками заходу розроблено «Методичні рекомендації потенційним авторам щодо підготовки підручників для учнів середньої школи закладів загальної середньої освіти» [16].

Згідно яких, особлива роль у побудові компетентнісного навчання належить підручникам як механізму реалізації інновацій у змісті освіти. Розробка та використання підручників, спрямованих на розвиток компетентностей, вимагає суттєвої перебудови їх структури і змісту, а також наповнення відповідними засобами для організації навчальної діяльності. Основні параметри за якими характеризують підручник як компетентнісно зорієнтованим можна переглянути на Рис. 1. Саме тому багато педагогів займалися вивченням цієї теми і внесли великий вклад в розвиток педагогіки.

Концепцію сучасного підручника розглядали та обґрунтовували у своїх дослідженнях як вітчизняні так і зарубіжні учені. Так, про сутність, функції та структура підручників (В. Бейлінсон, В. Беспалко, Д. Зуєв,

Параметри, що характеризують сучасний підручник як компетентнісно зорієнтований:

- - Заснований на принципі науковості та ясності, підручник відтворює широкий науковий образ світу, відображаючи ієрархію, взаємозв'язок законів і закономірностей, наукових теорій, гіпотез, концепцій, понять.
- - Орієнтований на фундаментальні знання, які слугують основою для неперервної освіти і формування практичних навичок та вмінь.
- - Забезпечує компетентнісну спрямованість змісту освіти, акцентуючи універсальні знання, загальнонавчальні уміння та розвиток
- - Спрямований на діяльність, заохочуючи учнів до навчально-інформаційної, рефлексивної, творчої, комунікативної, проектної, дослідницької, емоційно-ціннісної та оцінної діяльності.
- - Система вправ і завдань спрямована на поліпшення різних практичних умінь і навичок, формування та розвиток досвіду предметної, міжпредметної та загальнонавчальної діяльності учнів, сприяючи їхній здатності користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності для спілкування й пізнання, а також взаємодії з іншими людьми та виконанню різних соціальних ролей у групі та колективі.

Рис. 1.1. Основні параметри за якими характеризують підручник як компетентнісно зорієнтованим

Я. А. Кошетський, Я. П. Кодлюк, Ч. Куписевич, І. Я. Лернер, В. Оконь, Є. Перовський, А. Й. Сиротенко, К. Д. Ушинський); аналіз та оцінка підручника (В. Бейлінсон, Ф. -М. Джерард, Ю. Кодлюк, Х. Рог'єр, О. Топузов); методичні основи створення підручників з окремих об'єктів (Н. Буринська, В. Редько, І. Смагін); роль і місце книги у навчальному процесі досліджували

(Ю. К. Бабанський, І. Я. Лерне, О. Я. Савченко, М. М. Скаткін, Н. Ф. Тализіна та ін.; про відображення у підручнику змісту освіти з урахуванням особливостей навчального предмета (М. І. Бурда, М. С. Вашуленко, І. К. Журавльов, Л. Я. Зоріна, О. І. Ляшенко, В. Г. Редько, та ін.; процес формування здатності працювати з підручниками, поглиблення теоретичних аспектів підручників, що прив'язані до організації роботи з підручниками (З. Беркіта, О. Янченко) [28, с. 1].

Я. А. Коменським, одним із перших хто започаткував теорію зародження шкільного підручника як галузі дослідження (друга половина XVII століття). Свій подальший розвиток ця галузь знайшла у працях К. Д. Ушинського (друга половина XIX століття). Але повноцінне становлення підручничознавства розпочалося у 50-х роках минулого століття, коли шкільні підручники вперше стали предметом наукових досліджень (Н. О. Менчинська, Є. Я. Перовський).

Фундаментальні монографії, написані у 80-их роках Д. Д. Зуєвим, В. Г. Бейлінсоном та В. П. Беспальком, істотно розширили дослідження вказаної проблеми. Об'єктом їхнього вивчення були аспекти, такі як структура навчальної книги, методи аналізу її оцінювання, а також її функції.

Багато досліджень присвячено особливостям змісту освіти та процесу створення підручників у зарубіжних країнах (Л. М. Ващенко, Е. Гельфман, Г. С. Єгоров, Б. М. Жебровський, К. В. Корсак, Н. М. Лавриченко, М. П. Лещенко, О. І. Локшина, З. О. Малькова, Б. Ф. Мельниченко, О. В. Овчарук та інші.).

У цьому питанні ми розкриємо основні напрацювання дослідників у галузі загальної теорії шкільного підручника. Основними структурними компонентами цієї галузі знань є такі: сутність підручника, характеристика, вимоги, його функціональні можливості, структура підручника, типи підручників, методи аналізу та оцінювання підручника та інші та місце підручника на уроках в середній школі [28, с. 2].

Отже, що ж таке «підручник». Підручник – це цілісна система, що відображає певну галузь знання і слугує засобом оволодіння учнем його

функціями (описовий, пояснювальний, передбачувальний). Головна специфіка підручника полягає в тому, що, крім знань, цінностей, методів, у ньому має бути подано апарат контролю, що забезпечує зворотний зв'язок у навчально-виховному процесі [10].

Теорія шкільного підручника набула найвищого розвитку в дослідженнях В. Бейлінсона, В. Беспалька, Д. Зуєва, І. Лернера.

Науковці визнають подвійну сутність підручника: змісту освіти і засобу навчання, як єдність змістового і процесуального аспектів.

Позиція І. Лернера щодо підручника як стратегічної та тактичної (методичної) моделі навчання вдало доповнює вивчений аспект проблеми. Як стратегічна модель, він відтворює ключові компоненти навчального процесу, такі як цілі, зміст, прийоми і методи, організаційні форми. Водночас науковець вважає, що кожен підручник функціонує як тактична модель навчального процесу, оскільки він пропонує універсальні принципи освітнього процесу та його загальну структуру. Вчитель, у свою чергу, адаптує дану модель, впроваджуючи її ключові аспекти в реальний навчальний процес та враховуючи вікові та індивідуальні особливості учнів [28, с. 2].

Шкільний підручник є важливим елементом і засобом навчання здобувачів освіти в школі, тому він має бути правильно розроблений і відповідати державним вимогам і нормам. Нами було проаналізовано нормативні документи МОН України [14, 7], та результати досліджень науковців, і за результатами нашого дослідження ми визначили основні вимоги до сучасного підручника для середньої школи: вимоги до змісту, психолого-педагогічні вимоги, антидискримінаційні вимоги, дизайнерські вимоги, вимоги до навчально-методичного апарату підручника.

Вимоги до змісту підручника. Виклад навчального матеріалу має бути систематизованим та відповідати навчальній програмі предмета який вивчається, а також Державному стандарту базової і повної загальної середньої освіти [7]. Слід враховувати вимоги щодо обсягу та науковості розгляду матеріалу, співвідношення розділів та параграфів з одиницями

навчального часу, призначеними для вивчення матеріалу. Навчальна книга повинна представляти основні наукові ідеї, закони, поняття та їх зв'язки із суспільно-економічним розвитком країни та духовним життям суспільства, а також практичні застосування у житті.

У той же час важливо забезпечити коректність введення наукових термінів, їх відповідність загальноприйнятій термінології та символіці, а також подачу матеріалу у доступній формі для учнів. Реалізація ціннісного компонента у змісті підручника теж повинна бути на першому ж місці, оскільки підручник повинен сприяти формуванню системи цінностей, розвитку співчуття, толерантності, чесності тощо.

Матеріал, який міститься у підручниках для предмету, та вивчається протягом кількох років, повинен бути логічно послідовним і формувати цілісну систему, ураховуючи внутрішні та міжпредметні зв'язки. Підручник повинен бути цікавим для учнів і викладений мовою, яка відповідає їх можливостям та рівню попередньої загальноосвітньої підготовки, не знижуючи при цьому рівня науковості матеріалу. Наповнення підручника має бути українознавчим: містити науково-обґрунтовану інформацію про факти, явища, події які будуть виховувати в учнів національну свідомість і гідність, виховувати справжнього громадянина Української держави.

Сучасний підручник має виробляти у дітей навички самостійного навчання. Цей аспект характеризується реалізацією мотиваційного підходу, використанні різноманітних засобів стимулювання та підтримки самостійної роботи. Також вона проявляється у процесуальному аспекті, у вмінні автора підручника створювати докладні процеси самостійного навчання в текстових та позатекстових частинах підручника. Для цього потрібно змінити принципи розробки навчальних текстів так, щоб підручник відображав не лише наукові знання, але й основні психологічні лінії інтелектуального розвитку учнів.

Домінуючий підхід, що базується на предметному централізмі, повинен бути доповнений психодидактичним підходом. Основні вимоги до цього підходу включають тематичне структурування матеріалу, різнорівневість і

диференціацію текстів, використання різних форм презентації матеріалу, ігрові ситуації, психологічні коментарі, орієнтацію на розуміння фактів, ідей і теорій. Також важливі аспекти включають сюжетну основу та діалогічний характер текстів, використання «проблемних текстових ситуацій», індивідуалізацію навчання через текст та створення психологічно комфортного режиму для розумової праці – типу навчання, що відповідає реальній будові дитячого розуму і дозволяє кожному учневі обирати оптимальну форму навчальної інтелектуальної поведінки [3, с. 53].

Психолого-педагогічні вимоги. Психолого-педагогічні вимоги до підручника включають в себе необхідність відповідності змісту, структури та обсягу, підручника віковим психологічним особливостям учнів, таким як сприймання, мислення, пам'ять та мотивація. Реалізація дидактичного принципу доступності та розвивальних можливостей підручника також визначається його відповідністю психофізіологічним особливостям та пізнавальним потребам учнів.

Забезпечення відповідності змісту підручника віковим і психофізіологічним особливостям та пізнавальним потребам учнів в рамках психолого-педагогічних вимог передбачає, що матеріал повинен відповідати рівню психологічного розвитку учнів, їхній попередній освітній підготовці та життєвому досвіду; враховувати складність та обсяг матеріалу у контексті можливостей учнів для ефективного засвоєння його в належний час, уникнення перевищеної інформації та досягнення дидактичної доцільності, наприклад, уведення лише обґрунтованих понять на одному уроці.

Це також означає доцільність використання аналогій для пояснення складних процесів, наявність прикладів для роз'яснення абстрактних понять, використання конструкцій речень, які відповідають особливостям психологічного розвитку учнів. Крім того, важливо забезпечити повноту пояснень, наявність достатньої кількості прикладів і ілюстрацій, а також чіткість і зрозумілість мови підручника. Ілюстрації повинні відповідати

психолого-педагогічним особливостям учнів тієї вікової групи, для якої призначений підручник.

Підручник сприятиме розвитку позитивних мотивів для навчання та пізнавальних потреб учнів як у класі, так і за його межами. Це буде досягнуто шляхом подання навчального матеріалу на такому рівні складнощів, який буде доступний для учнів, а також за допомогою введення елементів новизни у зміст навчання. Підручник буде оптимальною системою тренувальних, творчих, пізнавальних завдань та інших, спрямованих на підтримку позитивних мотивацій.

Також важливими аспектами є практична спрямованість матеріалу та його застосовуваність у реальному житті, що сприятиме активізації зацікавленості учнів. Підручник також створюватиме можливості для розвитку ініціативи серед учнів.

Антидискримінаційні вимоги. Антидискримінаційні вимоги до підручників спрямовані на запобігання включенню в їх текстові та ілюстративні складові дискримінаційних (включаючи стереотипні) положень за такими ознаками, як: раса, кольору шкіри, політичні та релігійні переконання, стать, вік, етнічне та соціальне походження, громадянство, інвалідність, сімейний та майновий стан, місце проживання, мовні та інші визначені ознаки.

Підручник буде відповідати антидискримінаційним вимогам, ЯКЩО:

1. Персонажі різного віку, статі, місця проживання та інші визначені ознаки представлені пропорційно та різноманітно, сприяючи культурній різноманітності.
2. Представлення персонажів у нестереотипних соціальних ролях, роблячи акцент на різноманітні образів та сценаріїв життя.
3. Відсутність сегрегації та поляризації за визначеними ознаками, забезпечуючи їх спільну діяльність.
4. Зображення різноманітних образів, які відображають загальнолюдські цінності.

5. Використання недискримінаційної мови без андроцентризму, сексизму та інших форм дискримінації.

Підручник також повинен включати завдання та вправи, спрямовані на розвиток полікультурної спрямованості, вміння поважати різну точку зору та розуміти потреби та можливості інших людей. Важливо, щоб він утримувався від містити інформацію, яка спотворює зміст прав людини чи надає хибне уявлення про них [7].

Вимоги до навчально-методичного апарату підручника. Вони мають сприяти управлінню пізнавальною діяльністю учнів, надавати рекомендації щодо способу вивчення матеріалу та сприяти розвитку творчості, також навичок самостійного застосування знань на практиці. Підручник слід розглядати як засіб формування загальнонавчальних та предметних компетентностей учнів. У його створенні важливо передбачати використання інформаційно-комунікаційних засобів навчання, як засобів які краще допомагають засвоювати навчальний матеріал.

Матеріал підручника має бути підкріплений відповідними і методично обґрунтованими зображеннями, схемами, кресленнями та іншим графічним матеріалом. Ці ілюстрації спрямовані на розкриття основного змісту, його уточнення та розширення. Розрізняють три види ілюстрацій: провідні, які самостійно розкривають зміст навчального матеріалу; рівнозначні, які разом із основним текстом сприяють глибокому усвідомленню змісту; обслуговуючі, які доповнюють, конкретизують та емоційно підсилюють текст, полегшуючи засвоєння матеріалу.

Конструкція методичного апарату до ілюстрацій у підручниках повинна мати структурований характер, включаючи завдання, задачі, питання та вправи, що виконують ключові методичні завдання, бути структурованою у формі завдань, задач, питань та вправ, виконуючи важливі методичні функції: планувати дії учнів при роботі з ілюстраціями, адаптувати методи роботи до специфіки та змісту основного тексту, поступово ускладнювати прийоми роботи, передбачати перцептивні дії учнів для формування образів та їхнього

використання, та забезпечувати достатню супровідну інформацію для організації повноцінної пізнавальної діяльності [3].

Дизайнерські вимоги. Дизайнерські вимоги до підручників охоплюють аспекти художнього оформлення та верстки, а також якість ілюстративного матеріалу та інші аспекти.

Художнє оформлення підручника передбачає логічно чітку та образно виразну архітектоніку, спрямовану на забезпечення внутрішньої єдності видання як художньо-поліграфічного твору мистецтва. Важливо, щоб це оформлення враховувало особливості сприйняття інформації учнями різного віку.

Ілюстративний матеріал є ключовим інструментом художнього оформлення, маючи дидактично обґрунтований зв'язок з текстом та іншими компонентами підручника. Ілюстрації повинні не лише сприяти образному сприйняттю інформації, а й містити додаткові відомості. Важливо враховувати дидактичну доцільність ілюстрацій, а також дотримуватися принципу якісного, зрозумілого та доцільного оформлення, збалансованої кольорової гами та достатньої контрастності.

У підручнику слід уникати зайвих ілюстрацій, які не пов'язані із змістом текстів. Ілюстрації повинні бути відповідні художнім образам підручника та реаліям життя, а також мати якісну, зрозумілу та доцільну ілюстративну концепцію.

Важливими аспектами є доречність вибору кольорів, збалансованість кольорової гами та якість кольоровідповідності під час друку. Також важливо ураховувати ілюстративні концепції, що відповідають віковим можливостям учнів та розвивають їхній художній смак та фантазію [7].

Також не можна пройти повз вимогів до підручника видатного педагога Я.А.Коменського, який написав багато власних підручників. Тому за його словами вимоги наступні:

- кожен клас повинен мати індивідуальний підручник, спеціально адаптований до особливостей вікового розвитку дітей;

- мова підручника повинна бути зрозумілою та доступною, всі складні терміни повинні бути роз'яснені мовою учнів;

- обсяг підручника має бути обмеженим. Виклад повинен бути повним і ретельним, проте основні концепції повинні бути викладені в лаконічних та легких для запам'ятовування формулюваннях;

- підручники мають бути наочно ілюстровані та привабливими для учнів;

- визначення слова повинно супроводжуватися конкретними предметами або ситуаціями, і навпаки, у тексті має бути практичне застосування слів [4].

Окрім вимог до підручника важливим є також і його структура. Тому підручник має бути чітко і зрозуміло структурованим. Структура підручника (див. рис. 1.2.) має включати в себе такі елементи:

- а) змістова ланка – включає текст і ілюстративний матеріал: вступ, основна частина, висновки, узагальнюючі тексти, ілюстрації, наочні схеми, таблиці, а також додатковий матеріал, який може бути текстовим (витяги з документів, наукової, науково-популярної літератури, уривки з творів публіцистичної тощо) і наочним (репродукції картин, фотографії і т. д.);
- б) навчально-методичний апарат – включає завдання для систематизації та самооцінювання навчальних досягнень учнів, такі як контрольні запитання, завдання для самостійної роботи, тести, вправи, узагальнюючі таблиці, задачі. Також в цій частині наведені інструкції щодо здійснення основних видів діяльності, передбачених у підручнику;
- в) довідково-супровідний апарат – включає таблицю змісту з нумерацією сторінок, яка чітко відображає рівномірний розподіл матеріалу та його наочно-логічний розвиток. Також в цій частині розташовані додатки, такі як словник, довідкові дані, тлумачний словник термінів, список рекомендованої літератури (основної та додаткової), іменний та

предметний показники, а також список використаних джерел та вихідні дані.

Також рекомендується застосовувати модель структури підручника, що включає елементи вступу та завершення, і бажано, щоб кожен розділ відповідав окремій навчальній темі. У випадку, якщо розділ охоплює кілька навчальних тем, це слід відобразити в його назві. Кожен розділ також повинен чергувати види діяльності для сприяння набуттю різних навичок та вмінь (пізнавальних, практичних, життєвих).

Рис.1.2 Структура сучасного шкільного підручника [33]

У процесі викладання та навчання підручник відіграє важливу роль та займає важливе місце у процесі викладання та навчання, оскільки він містить матеріал, який буде подаватися учням.

З точки зору навчання, підручник виконує три основні ролі:

Інформаційна роль, що передбачає: подання добірки елементів знань з певного предмета і на певну тему, з урахуванням того, що засвоєння знань має бути поступовим і послідовним;

Фільтрація інформації з метою її синтезу: іноді спрощення та надання доступності й зрозумілості для учнів відповідного рівня;

Підручник пропонує інформацію та знання, але часто в певній ідеологічній перспективі: відносна важливість науки і техніки; концепція історії; усталені мовні норми. Те, як він задуманий, може визначати, яка інформація міститься в підручнику, і робити його непридатним для певних історичних ситуацій або для певних соціально-економічних чи культурних цілей, визначених політикою розвитку [33].

Підручник містить готові матеріали і стає найпростішим і найдешевшим способом стає найпростішим і найдешевшим способом допомогти вчителям керувати навчальним процесом. З іншого боку, підручник має певні недоліки, які іноді створюють труднощі для учнів та вчителів у навчальному процесі.

По-перше, підручник розроблений як єдине джерело інформації, що змушує учнів бачити лише одну точку зору на концепцію або проблему.

По-друге, підручник є старим і застарілим. Це призводить до того, що інформація в ньому це призводить до того, що інформація в ньому не є актуальною.

По-третє, питання в підручнику як правило, низького рівня. Така ситуація призводить до того, що учні припускають, що навчання - це просто набір фактів і цифр.

По-четверте, підручник не враховує фонові знання учнів і не дозволяє вчителю не враховує попередні знання учнів, а вчитель не може адаптувати уроки до конкретних особливостей та інтересів учнів.

По-п'яте, рівень читання підручника підручника занадто складний, тому учень не може прочитати або зрозуміти важливих понять, які містяться в тексті для читання. І останнє, деякі підручники містять відповіді на всі питання. Ця проблема призводить до того, що учні схильні сприймати навчання як накопичення правильних правильних відповідей.

Однак, підручники є доступним джерелом матеріалів для вчителів, щоб вони виконували справжню роботу для своїх учнів, а не розпорошували свою енергію на підготовку навчальних матеріалів. Підручники також можуть слугувати інструментом для мотивації учнів та стимулювання вивчення мови. Підручники також можуть слугувати орієнтиром для вчителів в управлінні навчальним процесом і допомагають сфокусувати викладання. По-третє, підручники особливо корисні для забезпечення підтримки та безпеки нових недосвідченим викладачам, які мають відносно низький рівень впевненості у викладати англійську мову професійного спрямування в комунікативному середовищі. Підручники також можуть використовуватися учнями як інструмент для повторення раніше вивчених предметів. Це також одна з найекономічніших і найзручніших форм доступу до ретельно структурованих навчальних матеріалів [33].

1.2 Проблема використання підручників на уроках в загальноосвітніх навчальних закладах

Інтеграція та глобалізація соціальних, економічних та культурних процесів, а також будівництво української держави вимагають модернізації освітнього простору. Проблема оновлення змісту шкільної освіти є особливо актуальною в цей період, оскільки зміст освіти представляє собою своєрідну модель вимог суспільства до підготовки молодого покоління. Підручник є матеріальним носієм предметного змісту та засобом його реалізації, тому розробка та створення підручників нового покоління визначається як пріоритетне завдання у сфері розвитку національної шкільної системи.

Проблематика навчальної літератури тісно пов'язана із теорією шкільного підручника та процесом його створення на конкретному етапі розвитку школи. Як галузь педагогічного дослідження теорія шкільного підручника вивчає дидактично-методичні аспекти цього виду навчальної літератури та закономірності конструювання підручника як книги (включаючи дизайн та поліграфічне оформлення). Ця галузь розвивається на перетині дидактики та книгознавства і невід'ємно пов'язана із процесом створення підручників, функціонуючи як теоретична основа його практичної реалізації. Інноваційні та науково обгрунтовані рішення, пов'язані із підготовкою підручника, сприяють розширенню концепції навчальної книги, виступають джерелом новаторських ідей та теоретичних положень.

З іншого боку, глибоке дослідження зазначеного феномена у контексті історичного та педагогічного розвитку його теорії та практики, взаємодії з теперішніми та майбутніми вимогами, вимагає системного підходу до вивчення цього педагогічного явища. Отже, підручникотворення розглядається як неодмінна складова цілісного навчального процесу, який, у свою чергу, входить в структуру більш високого порядку – систему загальної середньої освіти.

Проблематика теорії та практики створення навчальних посібників в історично-педагогічному контексті досі не отримала відповідного

відображення у науковій літературі, незважаючи на те, що її вивчення вже має довгу історіографічну традицію [11, с. 46].

Протягом останнього десятиліття проблеми шкільного підручника розглядалися в ряді окремих робіт вітчизняних дослідників. Це роботи таких науковців, як Р. Арцишевський, Ю. Бабанський, І. Барінової, В. Бейлінсон, Л. Березівська, С. Бондаренко, В. Беспалько, Г. Гранік, Д. Зуєв, А. Іони, І. Лернер, Г. Маєндорфа, М. Скаткіна, В. Краєвського, Н. Тализіна, А. Хуторського, Г. Шаповаленка та інші дослідники. Зарубіжні вчені також зробили значний вклад в дослідження та вивчення цієї теми: С. Батищев, В. Безрукова, Д. Зуєв, С. Казанцев, В. Краєвський, Н., В. Я.-А. Коменський, А. Хуторской, І. Якиманська та інші.

Найбільш цінні для нас роботи українських дослідників, які розглядають підручник як необхідну складову науково-методичного забезпечення цілісної освіти та реалізацію концепції навчального курсу/предмета, та мають для нас особливий інтерес. Вони визнають підручник як невід'ємний інструмент для формування цілісності знань учня та його повноцінної картини світу.

Українські дидактики, такі як А. Алексюк, В. Бондар, С. Бондар, Г. Ващенко, Б. Грінченко, О. Духнович, В. Паламарчук, Л. Калініна, В. Редько, Н. Ничкало, О. Савченко, Сухомлинський, Д. Чернілевський, В. О. та інші, активно проводили дослідження ролі підручника в педагогічному процесі як навчальної книги, дидактичного інструменту та інформаційної моделі.

Видатний педагог В.О. Сухомлинський суттєво вплинув на розвиток теорії та практики створення підручників як ефективного інструменту організації педагогічного процесу та сприяння утворенню сприятливого навчального середовища. У своїх працях він визначав ключові критерії для змістовного подання матеріалу в шкільних підручниках, вказуючи на важливі аспекти, такі як відповідність навчальній програмі, систематизація знань, відповідність цілям освіти, логічна організація навчання, стандартизація термінів та позначень, акцент на проблемність, доступність, ясність, об'єктивність, послідовність, міждисциплінарність та енциклопедичність.

В.О. Сухомлинський був переконаний, що сучасний шкільний підручник повинен функціонувати як розгорнута модель навчального процесу, залучаючи учнів до активної участі не лише у процесі засвоєння, а й у активному самонавчанні.

Беручи до уваги його ідеї, сучасні дидактики визнають, що підручник повинен бути моделлю організації навчання, визначати його структуру та загальну логіку, втілювати всі компоненти змісту освіти (знання, способи творчої діяльності та емоційно-чуттєвий досвід). О. В. Савченко стверджує, що «сучасний шкільний підручник повинен мати виразні ознаки певної педагогічної технології, тобто давати вчителю масової школи взірць добротної технології навчання розвитку» [16].

У М. Скаткіна висвітлені різноманітні функції підручника, зокрема інформаційна та трансформаційна (що передає основи соціального досвіду з урахуванням принципу доступності), систематизувальна (яка забезпечує логічну дидактичну послідовність викладу навчального матеріалу), а також функції закріплення та самоконтролю самоосвіти, інтегровальна (що передбачає поєднання фрагментарної інформації з різних джерел), координувальна (яка об'єднує навколо підручника всі інші навчальні засоби та регулює їх взаємодію), індивідуалізації та диференціації навчання, а також мотиваційна та розвивальна.

У І. Барінової, яка аналізувала роль підручника у системі навчання фізичної географії в сучасній школі, він є ключовим елементом навчального процесу, який сприяє розвитку самостійної діяльності учнів. Використання підручника не обмежується лише закріпленням здобутих знань, але також виступає значущим джерелом інформації, яку учні повинні освоїти самостійно.

Автори підручника «Загальна методика навчання географії» [19] виокремлюють такі функції підручника з географії: інформаційну, спрямовувальну, розвивальну, виховну, комунікативну, диференційованого навчання, індивідуалізації навчання.

Найчастіше функції підручника представлені в основному дидактичним аспектом освітнього процесу – викладанням, і недостатньо враховують інший аспект – вчення. Цей засіб навчання розглядається як багатофункціональна система, в якій всі функції виконуються одночасно. Іншими словами шкільний підручник розглядають як багатофункціональну систему (А. Іона, Д. Зуєв І. Лернер, Н. Тализіна та ін.).

Враховуючи його особливості та висуваючи підручник як провідний компонент навчально-методичного комплексу (НМК) для шкільного предмету, такого як географія, основні дидактичні функції поділяють на такі як:

- Інформаційна: фіксація соціального досвіду для засвоєння учнями.
- Організаційно-координувальна: розгортання змісту навчальної програми, об'єднання різних навчальних засобів НМК та сприяння узгодженій інтелектуально-емоційній взаємодії вчителя та учнів.
- Мотиваційна: створення елементів, які сприяють формуванню інтересу до предмету, розумінню важливості знань та їх застосуванню в практиці.
- Трансформаційна: передача соціального досвіду з урахуванням принципу доступності.
- Процесуально-діяльнісна: включення методів пізнання, систем запитань і завдань різного рівня складності, практичних робіт і способів самостійного пошуку знань.
- Контрольно-регулятивна: включення засобів підсумкового контролю навчальних досягнень у вигляді тестів.
- Інтегрувальна: встановлення міжпредметних зв'язків і надання можливості використовувати інформацію з різних джерел.
- Розвивально-виховна: сприяння розвитку інтелектуальних здібностей, особистісних якостей і функцій учнів та формування ставлення до цінностей, втілених у навчальному матеріалі.

Наявність такої кількості дидактичних функцій підручника свідчить про широкі можливості його використання в навчальному процесі. Кожен шкільний підручник з географії, як основний засіб навчання, повинен виконувати всі ці функції, хоча їх реалізація може бути як частковою так і повною, залежно від конкретного випадку.

Особливості підручників з географії обумовлені специфікою самого предмета, такими як: тісний зв'язок із географічними картами, взаємозв'язок досліджуваного матеріалу з уявленнями про географічні об'єкти, процеси та явища, а також значною кількістю географічних фактів. Тому важливо включати загально-географічні та тематичні карти та інші ілюстрації у підручники. Ці ілюстрації можуть бути різними: предметні та науково-прикладні малюнки, картосхеми, схеми діаграми, картодіаграми, графіки, фотоілюстрації і т.д..

Ілюстрації грають важливу роль у методичному оснащенні підручника, бо вони відображають текстову частину книги, надають додаткову інформацію, сприяють створенню зорового образу та уявлення про різні об'єкти. Якщо ілюстративний матеріал продумано, виразно виконано та розміщено, він активізує засвоєння навчального матеріалу учнями і надає допомогу в самостійній роботі.

Зв'язок ілюстрацій із текстом передбачено у підписах та посиланнях на них. Для підвищення ефективності використання ілюстрацій у навчальному процесі, їх можна супроводжувати запитаннями і завданнями. Різноманітні зв'язки та відносини, встановлені між текстом і ілюстраціями, а також між самими ілюстраціями підручника, роблять їх ключовим інструментом засвоєння змісту курсу, розвитку інтересів і підвищення мотивації учнів. Це також надає можливість виділити провідні, рівноправні з текстом і обслуговуючі його ілюстрації, допомагаючи учням в усвідомленні матеріалу. Головне завдання підручника з географії полягає в формуванні географічної культури школяра, яка включає в себе географічну картину світу, що є важливою складовою наукової картини світу [20].

У педагогіці підручник розглядається не тільки як засіб передачі змісту освіти, але й як технологічна модель навчальної діяльності, що комплексно та послідовно відтворює всі ключові етапи процесу навчання [15, с. 2-3].

Дослідники з Німеччини зробили загальне обґрунтування поняття та визначили характеристики функцій підручника. Вони стверджують, що «визначення функцій підручника надає цільову орієнтацію для всієї подальшої роботи зі змістом підручників, має велике значення і є ключовою частиною при розробці концепції підручників» [22]. Вони виділяють наступні функції підручника (Рис 1.1), які дещо відрізняються від тих про які ми згадували раніше:

Рис. 1.1 Функції підручника [22]

А. М. Сохор глибоко досліджував питання дидактичної переробки матеріалу науки в підручниках і дійшов висновку, що «Забезпечення належної комунікації між підручником і учням, тобто, іншими словами, забезпечення

розуміння повідомлення на необхідному (заздалегідь встановленому в якості мінімального) рівні» є досить важливим [22].

До способів забезпечення розуміння навчального матеріалу відносяться: облік базових знань учнів; суворе регламентація (з урахуванням відведеного програмою часу) кількості пізнавальних завдань, постановка їх у доступній для даного рівня підготовки вербальній формі; опора на актуалізацію цих знань, встановлення між ними і новими знаннями міцних логічних зв'язків [22].

Варто акцентувати увагу на тому, що підручник має містити спеціальні завдання, які спрямовуватимуть діяльність дітей на усвідомлення розумових операцій. Усе в підручнику зміст, структура, його технічне оформлення – повинно сприяти здійсненню мети навчання і виховання, а читання з потреби думати має бути основною умовою розвитку розумових здібностей школярів.

Отже, підручник має відігравати важливу роль у їхньому розумовому розвитку. Від його якості залежатиме якість знань, умінь і навичок учнів. Ще В.О. Сухомлинський згадував про важливість підручників, і писав про це у своїх працях, адресованих не лише вчителям України але й іншим. У багатьох країнах світу його творчість і практичний досвід викликають живий інтерес, адже в них закладено об'єктивні вимоги, які сучасне суспільство ставить до педагогічної освіти [2, с. 1-8].

РОЗДІЛ 2

УКРАЇНСЬКІ ПІДРУЧНИКИ З ГЕОГРАФІЇ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

У вивченні географії в середній школі одним із ключових джерел знань є підручники. Українські підручники з географії які ми досліджували розроблені з урахуванням національних навчальних стандартів та вимог МОН [18]. Цей розділ магістерської роботи присвячений огляду українських підручників для вивчення географії в середній школі. При розгляді цього питання нашою метою було проаналізувати переваги та недоліки використання українських підручників та висвітлити їх вплив на процес навчання та розуміння географічних понять учнями.

Нами було вибрано для аналізу декілька українських підручників з географії для середньої школи: Гільберг Т., Довгань А., Совенко В. В. «Географія», 6 клас, 2023 [5]; Бойко В., Дітчук І., Заставецька Л., «Географія», 8 клас, 2021 [1]; Кобернік С., Коваленко Р., 8 клас, 2021 [9]. Проаналізуємо дані підручники з погляду їхніх основних характеристик: *дидактичне обґрунтування структури підручників* (цільове призначення підручника, методологічні підходи, структурні елементи, навчальні модулі та теми, методичні матеріали, інтерактивні елементи, оцінювання та контроль, адаптованість до різних типів учнів, технічні аспекти); *методичне забезпечення змісту шкільних підручників* (структура методичного забезпечення, методичні поради для вчителя, адаптація до різних типів учнів, зв'язок з педагогічними тенденціями, використання інтерактивних методів, оцінювання та контроль, використання сучасних технологій, реакція на зміни в освітній системі).

2.1 Дидактичне обґрунтування структури шкільних підручників

Сучасна освітня парадигма вимагає відповідності навчальних матеріалів високим стандартам та потребам сучасного суспільства. Особливе значення

при цьому мають шкільні підручники, які є ключовими засобами забезпечення ефективного навчання та розвитку учнів. Географія, як наука, не лише допомагає розуміти структуру та взаємодії нашого світу, але й сприяє формуванню критичного мислення та глобального бачення. Таким чином, дидактичне обґрунтування шкільних підручників з географії для середньої школи стає надзвичайно важливим завданням, яке вимагає системного підходу та врахування найновіших педагогічних та географічних досліджень. У даному дослідженні ми спробуємо визначити основні принципи та критерії, що повинні лежати в основі шкільних підручників з географії для середньої школи, зокрема зосередимо увагу на їхньому дидактичному обґрунтуванні та впливі на навчальний процес.

Дидактична система, що використовується для навчання географії в середній школі, представляє собою комплекс взаємозалежних і взаємопов'язаних дидактичних компонентів, функціональність яких залежить від суспільних вимог до розвитку освіти на конкретній історичний період.

Оскільки дидактична система є неодмінною частиною педагогічної системи, виділяються такі цілісні елементи: змістовний компонент, цільові аспекти, процесуально-організаційний апарат та результативність. Враховуючи затверджений Державний стандарт базової середньої освіти [18] та діючі навчальні програми з географії для основної школи [12], важливо оновлювати та узгоджувати всі компоненти дидактичної системи шкільної географічної освіти відповідно до постійних модернізацій освітніх систем.

Це передбачає уточнення цільових пріоритетів для навчання географії на сучасному етапі, створення нового покоління підручників та методичних посібників, оптимальне поєднання різних методів та форм навчання, а також вдосконалення системи контролю та оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти.

Впровадження усіх складових сучасної дидактичної системи навчання географії та її оновлених елементів у шкільну практику дозволяє вбудовувати гуманістичні цінності у навчальні плани і програми шкільних предметів. Це

створює міжпредметний культуротворчий простір, де навчальні предмети логічно взаємодіють, а міжпредметні зв'язки формують інтегроване пізнавально-освітнє поле, в якому стандартизована дидактична система навчання географії знаходить своє функціонально визначене місце.

Вивченням дидактичних аспектів шкільних підручників ми прагнемо виявити та розібрати способи, якими вони сприяють формуванню географічної компетентності, а також як вони взаємодіють із сучасними педагогічними підходами. Наше дослідження буде орієнтоване на виявлення та аналіз ключових аспектів, таких як цільове призначення підручника, методологічні підходи, структурні елементи, навчальні модулі та теми, методичні матеріали, інтерактивні елементи, оцінювання та контроль, адаптованість до різних типів учнів, технічні аспекти, та ін..

У результаті нашого дослідження ми сподіваємося висвітлити найбільш перспективні напрями для подальшого розвитку та удосконалення шкільних підручників з географії, які відповідають сучасним вимогам освітнього процесу та сприяють формуванню активних, критично мислячих громадян.

Підручник «Географія» для 6 класу, автори Т. Гільберг, А. Довгань, В. Сovenko є одним із основних джерел знань для учнів, що вивчають географію українською мовою в середній школі (Додаток А) [5]. Підручник розроблено для учнів 6 класу загальноосвітніх шкіл. Його основна мета полягає в систематизації та узагальненні географічних знань, розвитку навичок роботи з картами, формуванні географічного мислення та підготовці учнів до подальшого вивчення предмета.

У підручнику використано системно-географічний підхід, який дозволяє розглядати географічні явища в комплексі та їх взаємозв'язки. А для активізації пізнавальної діяльності учнів застосовано проблемно-пошуковий метод, який дозволяє учням не тільки слухати розповідь учителя, але й активізувати свій досвід і знання для того щоб дати відповідь на проблемне питання в підручнику. Наприклад у розділі підручника «Глобус – модель землі» при вивченні теми «Яка форма і розмір землі», автор підручника

використовує проблемне питання «Дізнайтеся, що означає слово «геоїд». З якої мови воно запозичене?» (Додаток Є). Дане питання привертає увагу учнів оскільки воно вимагає роздумів та активної участі. Воно створює інтригу та пошуковий інтерес, що допомагає залучити учнів до вивчення матеріалу.

Також у підручнику використовуються інтерактивні методи навчання. При вивченні параграфа «Чому бувають землетруси та виверження вулканів?», учням запропоновано сканувати QR-код, та перейти за посиланням де в групі вони можуть створити модель вулкана та підписати його будову, зразок такого завдання ви можете переглянути в додатку Є.

Основною характеристикою підручника є його зміст який відповідає навчальним програмі і орієнтований на формування в учнів основних компетентностей. Він охоплює різні аспекти географії. Для полегшення користування матеріалами підручника його поділили на розділи, теми та параграфи. Кожен параграф містить інформацію про різні географічні об'єкти, процеси та явища. Умовні позначення використовуються для виділення основних моментів, видів діяльності, виконання завдань та проведення досліджень.

Текст який важливий і обов'язковий для опрацювання виділений окремо, його слід уважно читати та аналізувати, звертаючи увагу на виділені слова. Якщо конкретна тема зацікавила учня і він хоче отримати більше інформації, він може скористатися QR-кодом або посиланням. Там він знайдете цікаві додаткові відомості та опис різноманітних досліджень, які можна провести самостійно вдома.

Матеріал підручника доповнений кольоровими світлинами, малюнками, інфографікою, картами, що несуть важливу географічну інформацію. Вони сприяють вирішенню навчальних завдань, проблемних та дискусійних питань. В кінці майже кожного параграфа є рубрика «Перевіряємо себе» вона потрібна для закріплення та поглиблення знань.

Підручник має чітку структуру, складається із 2 частин, організовану за тематичними розділами та підрозділами. Основні розділи підручника: «Глобус

– модель землі», «Оболонка землі». Кожен розділ включає вступну інформацію, ключові поняття, пояснення, ілюстрації, графіки та картографічні матеріали. Розділи поділені на теми: «Глобус – модель Землі», «Зображення землі на карті», «Літосфера», «Атмосфера», «Гідросфера», «Біосфера» «Природні комплекси», «Антропосфера». Така послідовність викладу дозволяє учням розуміти географічні зв'язки та розвивати системне мислення.

Підручник враховує вікові особливості учнів 6 класу, використовуючи доступну мову, зрозумілі пояснення та наочні приклади. Він дозволяє учням засвоювати географічні знання та розвивати вміння критичного мислення.

Хоча підручник «Географія» для 6 класу має багато переваг, варто враховувати деякі можливі недоліки, такі як: застарілість інформації (завдяки постійним змінам у географічних умовах та розвитку нових технологій, підручник може не завжди містити оновлену інформацію); обмеженість простору (підручник має обмежений обсяг інформації, тому деякі географічні аспекти можуть бути викладені більш загально та не докладно).

Загалом, підручник «Географія» для 6 класу є важливим ресурсом для вивчення географії українськими учнями. Він має чітку дидактично обгрунтовану структуру, методичні матеріали та візуальні матеріали, що сприяють засвоєнню матеріалу та розвитку географічного мислення. Щоб забезпечити актуальну інформацію та більш глибоке розуміння географічних понять, слід комбінувати його з додатковими джерелами та практичними завданнями.

Проаналізуємо ще один підручник «Географія» для 8 класу, автори В. Бойко, І. Дітчук, Л. Заставецька [1]. Цей підручник є також одним із ключових навчальних посібників для учнів середньої школи, які вивчають географію в Україні (Додаток Б). У ньому представлена більш традиційна модель навчання.

Призначений для учнів 8 класу загальноосвітніх шкіл. Має на меті розвивати географічну грамотність учнів, формувати в них інтерес до вивчення географії та розуміння взаємозв'язків між людиною та природою.

У підручнику використано традиційний підхід навчання учні. У підручнику більшість займає текст який доповнений доволі хорошими схемами і картами які будуть зрозумілі дітям. А для активізації знань учнів перед кожним вступом є список питань. Наприклад у розділі підручника «Географічна карта, та робота з нею» при вивчення теми «Зображення України в картографічних творах», автор підручника використовує навідні питання «Пригадайте, хто і коли створив найдавніші карти світу, що збереглися до нашого часу?» (додаток Ж). Дане питання привертає увагу учнів оскільки воно вимагає роздумів та активної участі.

Підручник має чітку структуру, організовану за тематичними розділами та підрозділами. Основні розділи підручника: «Природа та населення свого адміністративного регіону», «Географічна карта та робота з нею», «Географічний простір України», «Населення України та світу», «Природні умови і ресурси України». Кожен розділ включає вступну інформацію, ключові поняття, пояснення, ілюстрації, графіки та картографічні матеріали. Розділи поділені на теми: «Географічна карта», «Топографічна карта», «Україна на політичній карті Європи та світу», «Адміністративно-територіальний устрій України», «Україна на карті годинних поясів», «Рельєф. Тектонічна та геологічна будова, мінеральні ресурси», «Форми земної поверхні», «Корисні копалини», «Клімат і кліматичні ресурси», «Води суходолу та водні ресурси», «Рослинність», «Українські Карпати», «Природокористування», «Розселення», «Етнічний склад населення», «Релігійний склад населення», «Зайнятість населення в світі і Україні».

Така послідовність викладу дозволяє учням розуміти географічні зв'язки та розвивати системне мислення.

Підручник містить методичні рекомендації для вчителя, що включають завдання для проведення уроків та вправи для самостійної роботи учнів. Також наявні ілюстрації, діаграми, картографічні матеріали для візуалізації географічних явищ, приклад див. в додатку 3. Використано групові та

індивідуальні завдання для підвищення активності учнів. Надано інструкції для використання додаткових засобів вивчення географії.

В кінці кожного розділу, теми, параграфа, в підручнику запропоновано систему оцінювання, яка включає традиційні контрольні роботи, практичні завдання та проекти.

Підручник виданий у 2021 році, що означає, що він має актуальну інформацію про географічні процеси. Однак, з огляду на швидкий розвиток географії, деякі дані можуть швидше застаріти. Тому вчителі повинні додатково оновлювати матеріал та використовувати додаткові джерела для поглибленого вивчення.

Загалом, підручник «Географія» для 8 класу є цінним ресурсом для вивчення географії українськими учнями. Він має структурований зміст, методичні та візуальні матеріали, що сприяють засвоєнню матеріалу та розвитку географічного мислення. Однак, важливо забезпечувати оновлення та додаткові джерела для актуальної та глибшої інформації.

Останнім підручником який ми аналізували є український підручник з географії для середньої школи 8 клас, автори: С. Кобернік, Р. Коваленко (додаток В) [9].

Підручник «Географія» для 8 класу, охоплює різні аспекти географії, такі як фізична географія, соціальна географія, економічна географія тощо. Зміст підручника включає в себе теми, пов'язані з ландшафтами, кліматом, населенням, господарством, політикою та іншими географічними питаннями.

Матеріал підручника має правильно розроблену оптимальну структуру. Такі розділи, як: «Пригадайте», «Перевір себе», «Проект для краєзнавця», «Теми для досліджень і мініпроектів», та «Практичні роботи», гарно доповнюють підручник і роблять його цікавим і зручним для учні. Також додаткові матеріали представлені у розділах «Для допитливих» та «Дізнаймося більше».

Підручник включає різноманітний ілюстративний матеріал, включаючи адміністративно-політичну карту України та фізичну карту України, які

розміщено на форзацах. Компоненти підручника гармонійно збалансовані між основним текстом і ілюстративним матеріалом, який включає малюнки, слайди, карти, схеми та таблиці.

Підручник має чітку структуру змісту з розділами та підрозділами. Всього у підручнику 4 розділи: «Географічна карта та робота з нею», «Географічний простір України», «Природні умови і ресурси України», «Населення України і світу». В кожному розділі немає теми в яку об'єднані параграфи так як в минулих підручниках які ми аналізували, але кожний параграф об'єднаний розділом. Кожен розділ включає в себе вступну: інформацію, пояснення концепцій, ілюстрації, графіки та картографічні матеріали. Логічна послідовність допомагає учням краще розуміти географічні зв'язки та процеси.

Підручник містить дуже малу кількість візуальних матеріалів, таких як фотографії, схеми, діаграми та картки. На нашу думку цих матеріалів потрібно більше, оскільки вони допомагають візуалізувати географічні поняття та явища, що полегшує їх розуміння та запам'ятовування. Підручник має актуальну інформацію, оскільки випущений зовсім недавно.

Українські підручники з географії мають свої переваги та недоліки. Вони враховують національні особливості, сприяють мовній адаптації та відповідають національним навчальним стандартам. Підручник з географії має формувати в учнів почуття патріотизму, соціальну зрілість, прагнення до самореалізації, громадянську позицію.

Особистісний розвиток сприяє формуванню психоемоційної та вольової сфери, критичного мислення, розвитку емоційного інтелекту та громадянської позиції. Оновлені сучасні підручники з географії виявляються ключовим чинником ефективності цих процесів.

На нашу думку, підручники з географії повинні бути розроблені з урахуванням сучасних глобальних процесів у світі та країні, дидактичних вимог, а також з урахуванням особливостей психологічного та

інтелектуального розвитку учнів основної та старшої школи, динаміки становлення особистості у молодшому та старшому підлітковому віці [10].

2.2 Методичне забезпечення змісту шкільних підручників

Методичний апарат є ключовим інструментом для ефективного навчання та засвоєння навчального матеріалу учнями. Методичний апарат допомагає вчителю та учням оптимально використовувати підручник як засіб навчання. Методичний апарат підручника є необхідним компонентом для успішного проведення навчального процесу та забезпечення якісного засвоєння учнями навчального матеріалу. Його ми можемо розглянути на рис. 2.1.

Методичний апарат включає різні компоненти підручника, це такі як:

- основний текст, що є ключовим джерелом інформації;
- система питань і завдань;
- цифровий матеріал;
- додатки;
- ілюстрації.

Методичний апарат поділяють на три основні частини:

Апарат для *вивчення нового матеріалу*, який включає різноманітні завдання, питання, ілюстрації, карти, схеми, таблиці, рисунки, фотографії та інше.

Апарат для *орієнтації у змісті підручника*, що може включати пам'ятки для учнів та інші корисні рекомендації.

Апарат *організації діяльності школярів*, який включає ілюстрації для виконання завдань, підсумкові завдання по всім темам і пам'ятки щодо роботи з різними джерелами географічних інформацій.

Методичний апарат підручника орієнтований на повну відповідність програмі за обсягом матеріалу, рівнем розкриття тем, їх складністю та розвитком умінь і навичок пізнавальної самостійності учнів. Кількість завдань для активізації базових знань, перевірки рівня знань, визначення причинно-наслідкових зв'язків та порівнянь збільшилася. Завдання спрямовані на роботу з текстом, текстовими картами, рисунками, статистичними матеріалами, додатками та використанням різних джерел географічної інформації.

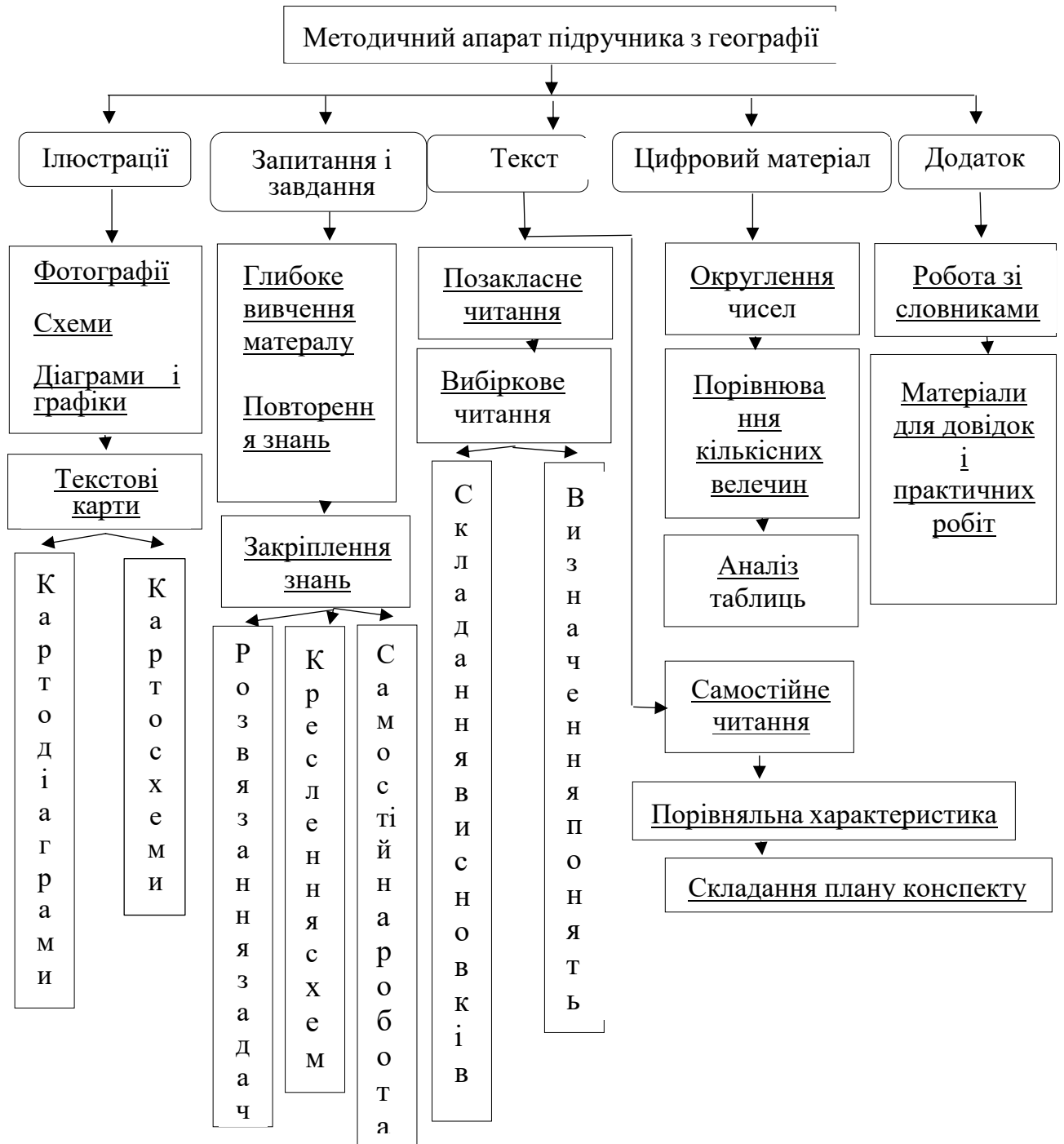

Рис. 2.1 Методичний апарат підручника з географії [6]

Успіх підручника географії обумовлений наявністю різноманітного ілюстративного матеріалу, який вдало поєднано з текстом. Цей ключовий компонент підручника має забезпечити більш повноцінну організацію навчання та підвищити якість засвоєння знань, розвиваючи зацікавленість предметом.

Наявність в підручнику словника термінів і робота з ним сприяють кращому засвоєнню матеріалу. Використання цих компонентів сприяє формуванню важливого загально-навчального уміння працювати з текстом та додатковою літературою. Методичний апарат підручника використовується для організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, полегшуючи самостійну роботу та сприяючи засвоєнню текстового матеріалу, зокрема при його повторенні. Наприклад, при вивченні теми «Ґрунти та ґрунтові ландшафти», вчитель може використовувати схему для активізації нового матеріалу, задаючи учням питання та спонукаючи їх вивчати схему як ціле, а також окремими частинами.

Однією з ключових функцій в роботі з підручником є завдання вчителя. Напочатку навчального року, під час першого уроку, вчитель аналізує зміст основних розділів, виділяє значущі елементи, такі як карти, схеми, таблиці, ілюстрації, а також структуру запитань і завдань. Важливо активізувати пізнавальну діяльність та розвивати інтереси учнів до географії.

Однією з основних та ключових умов ефективної роботи з підручником є якість його вмісту та правильна методична структура. Важливими елементами є взаємодія тексту з географічними картами, співвідношення географічних знань із чуттєво-наочними уявленнями та обширна інформація, терміни та цифрові показники.

Взагалі, успішна робота з текстом підручника визначається необхідністю залучення карт, ілюстрацій та активного використання усного викладу вчителя для мобілізації творчої уяви учнів. Поєднання роботи з підручником та методів роботи з картами, ілюстраціями та усного викладу сприятиме успішному засвоєнню матеріалу.

Другою ключовою умовою є самостійна робота з підручником. Початковий етап передбачає самостійне читання тексту, а згодом — переказ, створення плану, написання тез, створення схеми чи таблиці, використання цифрових показників та самостійне виконання завдань, які включені в текст чи йдуть після нього.

Важливою складовою роботи з підручником є застосування методів самостійної роботи з його текстом. Особливу увагу приділяють методисти та досвідчені вчителі використанню прийому пояснювального читання підручника. Ця стратегія має на меті не лише передачу нових знань, але й глибше розуміння навчального матеріалу та розвиток навичок свідомого читання тексту підручника, а також науково-популярної літератури. Важливо, щоб читання конкретних уривків супроводжувалося поясненнями вчителя щодо основних положень, тверджень та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Це підкреслювали вчені ще в XIX столітті, такі як Д. Д. Семенов, а також подальші дослідники, зокрема М. М. Баранський, А. В. Даринський, М. П. Откаленко, Є. Й. Шипович і інші.

Для залучення учнів до більш глибокої самостійної роботи з підручником рекомендується організувати вибіркоче читання тексту з метою відбору та виділення необхідного матеріалу для відповіді на запитання та узагальнення отриманих знань [6, с. 20].

При роботі з підручником використовуються різноманітні методи, завдяки яким учень засвоює навчальний матеріал. Наприклад, застосовується *пояснювально-ілюстративний* метод, що передбачає передачу готової інформації, коли учні читають текст, роблять переказ, складають описи за малюнками, а також читають дані з текстових карт і інших джерел.

Репродуктивний метод використовує завдання, виконання яких відоме учням, наприклад, складання схем, плану тексту, систематизація матеріалу у таблиці. *Частково-пошуковий та дослідницький методи* застосовуються при аналізі тексту, для того щоб виявити закономірності та встановити нові зв'язки.

Для організації пошукової діяльності використовуються ілюстрації підручника, зокрема умовні схеми, графіки, статистичні додатки. Певна частина завдань підручника спрямована на вирішення проблемних питань, що спонукає учнів до самостійного пошуку відповідей, наприклад: «Відомо, що в лісах утворюється більше рослинної маси, ніж в степах, проте чорноземні

грунти набагато родючіші ніж підзолисті. Чим це пояснити?» (6 клас); «Встановіть виробництва, що забезпечують у Придніпров'ї охорону природи і відновлення її ресурсів» (8 клас).

Багато методик роботи з текстом є візуально-логічними. Наприклад, учні 6 класу, які розпочинають вивчення географії, мають ознайомитися з такими техніками, як просте відтворення тексту (переказ, правильна структура відповіді на основі тексту), розбиття тексту на частини, створення короткого та розгорнутого плану, відповіді на питання на основі тексту, визначення важливого (головної ідеї), встановлення причинно-наслідкових зв'язків на основі тексту, виявлення тих положень в тексті, які вчитель підкреслює, тощо. Тому рекомендовано починати роботу з текстами підручників географії з перевірки володіння учнями необхідними прийомами. При цьому важливо враховувати особливості географічних текстів та їх тісний зв'язок із іншими джерелами знань, зокрема з картами [8].

Нами було вибрано три українських підручників з географії для середньої школи: Т. Гільберг, А. Довгань, В. В. Сovenко, «Географія», 6 клас, 2023[5]; В. Бойко, І. Дітчук, Л. Заставецька, «Географія», 8 клас, 2021[1]; С. Кoberнік, Р. Коваленко, «Географія», 8 клас, 2021[9].

Ми проаналізували ці підручники, їхнє методичне забезпечення і описали це у цьому питанні магістерської роботи.

Підручник «Географія», 6 клас, автори: Т. Гільберг, А. Довгань, В. В. Сovenко має чітку структуру методичного забезпечення, яке включає в себе: методичні поради для вчителя перед кожним уроком, в яких розглядаються основні цілі та завдання, рекомендації щодо викладання конкретних тем [5].

Додаткові методичні матеріали, які розширюють концепції, подані в основному тексті. Рекомендації для організації практичних робіт та інтерактивних занять. Запропоновані диференційовані завдання та підходи до роботи з різними рівнями підготовки учнів. Додатково додані рекомендації для вчителя щодо роботи з обдарованими учнями та тими, у кого є особливості навчання. В підручнику все добре описано та структуровано.

При розробці підручника були враховані сучасні методи навчання, такі як інтерактивні методи, проблемне навчання та проектні завдання. Що робить підручник цікавішим та кращим.

Майже у кожному параграфі наявні завдання для групової роботи, обговорення, інтерактивні вправи, є запропоновані методи оцінювання, здебільшого це вербальне. Так як підручник є новим (2023 р.) то при його розробці були враховані можливості сучасних технологій для покращення процесу навчання, і були добавлені посилання на відеоматеріали, інтерактивні карти та онлайн-ресурси. Що робить підручник більш цікавим та практичним.

Підручник «Географія», 8 клас, 2021, В. Бойко, І. Дітчук, Л. Заставецька, також доволі правильно та методично - грамотно оформлений [1].

Підручник містить методичні рекомендації для вчителів та завдання для самостійної роботи учнів. Він пропонує різноманітні види завдань, такі як заповнення пропусків, робота з картою, аналіз географічних даних та інше. Методичні матеріали сприяють активній роботі учнів та забезпечують їхнє розуміння матеріалу.

Підручник має багато ілюстрацій, кольорових фотографій, схем та карт, що допомагають візуалізувати географічні поняття та процеси. Вони сприяють кращому розумінню матеріалу та зацікавленості учнів.

У навчальному посібнику досить мало використань інтерактивних методів, матеріал поданий в досить класичній формі. Кожний розділ виділений різним кольором, та відмічений різними умовними позначеннями, що допоможе добре орієнтуватися в підручнику.

Оцінювання і контроль здійснюється після кожної теми. В кінці кожного параграфа є рубрики: «Запам'ятайте», «Запитання і завдання», «Шукайте в інтернеті», «Працюйте в групі» і т. д..

Останній підручник який ми проаналізували був «Географія», 8 клас, 2021, Кобернік С., Коваленко Р. [9]. Зразок можна переглянути в додатку В.

Цей підручник сподобався нам найменше, оскільки був найгірше оформлений і методично забезпечений. Підручник має хорошу структуру

методичного забезпечення, яке включає в себе: методичні поради для вчителя перед кожним уроком, в яких розглядаються основні цілі та завдання, рекомендації щодо викладання конкретних тем. Додаткові методичні матеріали, які розширюють концепції, подані в основному тексті. Рекомендації для організації практичних робіт та інтерактивних занять.

Текстовий матеріал який наявний в підручник тісно пов'язаний із картинками. Вони зручно оформлені та вписуються з загальною картину, але їх досить мало для того щоб в повній мірі розкрити весь матеріал. Наприклад при розгляданні теми «Електроенергетика» використовується для наочного поняття про станції ілюстрації. Учням легше буде зрозуміти відмінність станцій. Для ефективної організації начального процесі на етапі закріплення вивченого матеріалу добиралися завдання з урахуванням того що вже проходили. В кінці були контрольні запитання: «Назвіть основні способи картографічного зображення?», «Для позначення яких об'єктів використовують спосіб значків?». і т.д.

Аналіз дидактичного обґрунтування структури шкільних підручників для середньої школи дозволяє визначити ключові аспекти, що впливають на якість навчання та сприяють засвоєнню навчального матеріалу учнями. У цьому контексті важливо враховувати цільове призначення підручника, методологічні підходи, структурні елементи, навчальні модулі, методичні матеріали, інтерактивні елементи, систему оцінювання та контролю, адаптованість до різних типів учнів і технічні аспекти.

Виділені ключові складові підручника сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів та сприяють формуванню їхніх знань, умінь та навичок. Методологічні підходи, такі як інтерактивні методи, проблемне чи проектне навчання, можуть забезпечити цікавість та залучення учнів до навчального процесу.

Наявність адаптивних компонентів та інтерактивних елементів може позитивно вплинути на ефективність навчання, забезпечуючи індивідуалізацію підходів до учнів з різними стилями навчання та потребами.

Взаємодія текстового матеріалу з ілюстративними елементами, включаючи карти, схеми та ілюстрації, сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню географічних концепцій.

Методичний апарат допомагає учням краще розуміти структуру та зміст підручника. Він містить різноманітні інструкції, пояснення та методичні поради, спрямовані на підтримку учнів у процесі вивчення нового матеріалу. Методичний апарат містить завдання, запитання, ілюстрації та інші засоби, які стимулюють пізнавальний інтерес учнів. Це сприяє активізації їхнього розуміння та утримання матеріалу.

Для вчителя методичний апарат є цінним інструментом для планування уроків, вибору методів викладання та контролю навчання. Інструкції та поради, які включені в методичний апарат, сприяють професійному розвитку вчителя. Методичний апарат може містити матеріали для різних рівнів навчальної підготовки учнів, що дозволяє вчителю адаптувати підручник до індивідуальних потреб учнів. Інтерактивні елементи та методичні матеріали сприяють розвитку ключових навичок учнів, таких як критичне мислення, аналіз, самостійність та творчість. Методичний апарат може включати матеріали для оцінювання та контролю знань учнів, що дозволяє вчителю ефективно оцінювати прогрес та розуміння учнями навчального матеріалу.

Технічні аспекти, такі як доступність та зручність використання підручника, також мають значуще значення для успішної реалізації навчального процесу. Загалом, добре обгрунтована структура підручника відіграє важливу роль у сприянні ефективному вивченню географії в середній школі, розвиваючи критичне мислення та пізнавальні навички учнів.

РОЗДІЛ 3 ІНОЗЕМНІ ПІДРУЧНИКИ З ГЕОГРАФІЇ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Підручник був і залишається стрижневим елементом дидактичних систем навчання, як в Україні так і закордоном. Його центральне положення в освітньому процесі несе в собі необхідність постійного оновлення методології та технології підручникотворення, оскільки його роль та функції суттєво еволюціонують. Сучасний шкільний підручник визначається не лише як інструмент передачі предметного змісту освіти, але і як основне джерело мотивації для учнів та вчителів, сприяючи формуванню їхньої здатності до самостійного навчання.

Праці зарубіжних авторів, присвячені оцінці якості шкільних підручників загалом, а також географії зокрема, відзначають, що в сучасних умовах підручник, хоча залишається ключовим компонентом освітнього процесу, не є єдиним джерелом інформації для учнів. Основним напрямком аналізу є визначення функціональної ефективності його структурних складників щодо реалізації базових положень освітніх стандартів або концепцій реформування освіти.

Дослідження таких зарубіжних учених, як Цз. Ван (Ziying Wang), Д. Сю (Di Xu), Д. Ян (Daihu Yang), О. Ясар (Okan Yasar) та виокремлює аспекти, що стосуються підручників географії для закладів загальної середньої освіти. Їхні аналізи спрямовані на оцінку методичного апарату, системи вправ і завдань, спрямованих на ефективну реалізацію інновацій та практичних компонентів навчальних програм. Зазначена діяльність відображає сучасні тенденції та проблеми, які визначають роль шкільного підручника у формуванні географічної освіти та сприяють вдосконаленню його функціоналу відповідно до вимог сучасного освітнього середовища [13].

У даному розділі роботи буде проведено огляд іноземних підручників, які використовуються для вивчення географії в середній школі. Зроблено акцент на переваги та недоліки використання таких підручників у

навчальному процесі та особливості проектування змісту самого підручника. Аналіз іноземних підручників дозволить оцінити їх внесок у навчання та порівняти їх з вітчизняними підручниками, що використовуються в Україні.

Ми проаналізували досвід Польщі, Німеччини та Ірландії і подали результати в магістерській роботі. Іноземні посібники ми також проаналізували за такими характеристиками: зміст, послідовність та структура, методичні матеріали, візуальні матеріали, адаптованість до вікових особливостей.

3.1 Польський досвід проектування змісту шкільного підручника з географії

Загальна концепція освіти в Польщі, вихідні положення якої були сформульовані на початку 1990-х років, дуже чітко вказує на такі нові освітні завдання сучасної школи, як: особистісний розвиток учня, зменшення частки фактографічно-енциклопедичного матеріалу, формування вмій і навичок, підготовка учнів користуватися різноманітними інформаційними ресурсами (джерелами інформації), розвиток інтересів, заміна так званої стратегії примусу на стратегію мотивації, індивідуалізація навчання, мотиваційна стратегія, індивідуалізація навчання.

Надзвичайно важливою, в польських школах, а фактично пріоритетною основою концепції підручника є концепція географії як науки і як предмета шкільної освіти. Без такого бачення географії як науки і предмета шкільної освіти географії, на їхню думку неможливе створення та існування концепції підручника.

При розробці підручників з географії вони виділяють ряд вимог яких вони дотримуються: вимоги до змісту підручника, оформлення змісту, вимоги до ілюстративного матеріалу, вимоги до завдань і вправ, редагувальні вимоги. Найбільше уваги вони приділяють правильному визначенню обсягу змісту підручника, оскільки в польських навчальних програмах цей зміст не конкретизовано.

На їхню думку ілюстративний матеріал у вигляді фотографій, малюнків, карт, схем, діаграм, графіків, цифрових рисунків, не повинен бути в сучасному підручнику як прикраса і доповненням до тексту – він повинен бути сам по собі ілюстративним джерелом знань. Його кількість і зміст повинні вести до скорочення письмового слова. Цього вимагає, з одного боку, розвиток так званої «піктографічної цивілізації», а з іншого – розвиток інформаційного суспільства.

Нам було проаналізовано декілька польських підручників. Один із перших був польський підручник для вивчення географії «Planeta Nowa» для

8 класу, автори: T. Rachwał і D. Szczypiński [31]. Зразок підручника ви можете переглянути у додатку Г. Цей підручник є дуже популярним навчальним посібником для учнів середньої школи, які вивчають географію в Польщі. Проаналізуємо цей підручник з погляду його основних характеристик:

Зміст цього підручника дає загальну характеристику континентам (Азія, Африка, Північна Америка та південна Америка, Австралія та Океанія, Циркумполярні області, та ін.). Кожен із розділів включає в себе опис природного середовища, природних катаклізмів, міста, промисловість, туризм і т. д.. Зміст підручника базується на вимогах навчальних програм та забезпечує комплексне розуміння географічних процесів.

Підручник структурований, поділений на розділи в яких описані особливості кожної частини світу. Кожен розділ починається з вступної інформації та ключових понять, а далі представлені пояснення, ілюстрації, графіки, діаграми та картографічні матеріали. Майже на кожній сторінці багато карт що допомагає краще орієнтуватися в матеріалі.

Підручник містить методичні рекомендації для вчителів та завдання для самостійної роботи учнів. Він пропонує різноманітні види завдань, такі як аналіз карт, дослідження, розв'язування завдань із застосуванням географічних знань. Перед кожним параграфом є конкретні запитання які допомагають пригадати учням попередній матеріал.

Підручник має багато ілюстрацій, фотографій, схем та карт, що допомагають візуалізувати географічні поняття та процеси. Ці візуальні матеріали сприяють кращому запам'ятовуванню та розумінню предмету.

Він виданий у 2018 році, але залишається актуальним і на цей час бо зміст підручника ретельно продуманий. Загалом, підручник «Географія» для 8 класу є цінним ресурсом для вивчення географії учнями. Він має структурований зміст, методичні та візуальні матеріали, що сприяють засвоєнню матеріалу та розвитку географічного мислення. Однак, важливо забезпечувати оновлення та додаткові джерела для актуальної та глибшої інформації.

Ще один підручник який ми проаналізували це «Geografia» для середньої школи, 5 клас, автори Agnieszka Lechowicz Maciej Lechowicz [23]. Зразок підручника можна переглянути в додатку 3.

Він має розміри 21 см x 29,5 см і має всього 40 сторінок. У посібнику для представлені питання, що стосуються ландшафтів Польщі та світу. Він розроблений на основі новітніх географічних знань, завдяки чому учні будуть ознайомлені з актуальними даними з географії. Відповідно до рекомендацій базової навчальної програми, автори підручника використали численні посилання на природну та культурну спадщину Польщі.

У підручнику також детально проаналізовано причинно-наслідкові та просторово-часові зв'язки між різними елементами і процесами, що відбуваються в географічному середовищі (функції великого міста на прикладі Варшави, кліматичні та рослинні стигми в Гімалаях).

Теми про ландшафти проілюстровані зображеннями найцікавіших рослин і тварин, щоб учні зацікавилися уроком і легше запам'ятовували матеріал.

Детальні тематичні карти, що розглядаються у змісті уроку, дозволяють реалізувати основну освітню мету географії на цьому рівні навчання, яка, на думку авторів базової програми, полягає в інтерпретації змісту карт.

Практичні поради, що стосуються польових робіт та набуття знань про найближче оточення, дозволять учням підвищити свою здатність більш уважно та ґрунтовно спостерігати за навколишнім середовищем та змінити своє сприйняття світу у повсякденному житті.

Кожна тема починається з вихідного тексту, а потім записується найважливіший зміст. Важливу інформацію виділено кольоровими рамками (сірим і жовтим кольорами), а шрифт змінюється, чітко підкреслюючи важливість інформації. Посібник дуже барвистий. Автори включили до нього велику кількість фотографій. Наприкінці подано окремі запитання та завдання для учнів які об'єднані в окремі модулі, такі як: «Цікаві

факти», «Дізнайтеся більше», « Географія на практиці», «Знаєш, розумієш», «Перевір себе (завдання в кінці уроку).

Проаналізувавши польські підручники для навчання географії ми виділили як позитивні так і негативні особливості підручників (табл.3.1) .

Табл.3.1

Особливості польських посібників [28]

НЕГАТИВНІ РИСИ ПІДРУЧНИКА	ПОЗИТИВНІ РИСИ ПІДРУЧНИКА
<p>Низька значущість нетекстових джерел інформації. Низька частка завдань, інструкцій для учня, а ті, що є, мають загальний оглядовий характер. Підручник не створює можливостей і не мотивує до розв'язування задач і розвитку навичок розв'язування</p> <p>Ілюстративний матеріал погано пов'язаний з текстом, що за відсутності або малої кількості завдань робить його лише додатком, прикрасою, а не вагомим джерелом інформації.</p> <p>Концепція підручника погано пов'язана з екзаменаційними вимогами.</p>	<p>Зміст:</p> <ul style="list-style-type: none"> - обмежений обсяг тексту: відбір інформації та визначення понять; - проблемний підхід до матеріалу; - демонстрація ходу умовиводів; - спонукання учнів до самостійного мислення та пошуку. <p>Велика частка різних джерел інформації: вихідні тексти, карти, фотографії, малюнки, графіки, діаграми, схеми, переліки рисунків.</p> <p>Велика кількість цікаво сформульованих завдань, цікавий текстовий та ілюстративний матеріал уміщений у підручнику.</p> <p>Підручник пропонує багато можливостей для розвитку умінь і навичок.</p>

	<p>Текст, ілюстративний матеріал і завдання перебувають у функціональному зв'язку.</p> <p>Концепція підручника підпорядкована стандартам, у тому числі необхідних умінь і навичок.</p>
ВИКОРИСТАННЯ ПОСІБНИКА	
<p>Основна мета: запам'ятовування повідомлень. Слугує переважно учню для навчання вдома.</p> <p>Не надає значної допомоги вчителю в підготовці та проведенні уроків.</p> <p>Підготовка учня до іспиту вимагає використання різноманітних інших джерел: книг завдань, робочих зошитів і т.д.</p> <p>Не забезпечує вчителя джерелом орієнтації щодо змісту освіти та вимог до неї; це не сприяє вдосконаленню методів роботи.</p>	<p>Основна мета: пояснити, зрозуміти, навчити мислення та інших навичок – функціональне навчання.</p> <p>Служить в основному для роботи в класі, але також надає багато можливостей для самоосвіти.</p> <p>Надає дуже корисну допомогу вчителю в підготовці та організації роботи в класі</p> <p>Концепція посібника, його читабельність надихає вчителя на новий погляд на географію вчителя по-новому поглянути на географію як на науку, як на навчальний предмет і як на предмет шкільної освіти.</p> <p>Підручник є джерелом натхнення для вчителя з точки зору змісту та дидактики</p>

На думку польських учнів, ідеальний підручник з географії має мати привабливий вигляд (наявність гарної обкладинки, кольорової графіки та ілюстрацій ландшафтів); відмінна структура, що включає кілька шрифтів та використання жирного шрифту для визначення ключової інформації; простий і зрозумілий текст, який містить ясні пояснення нових термінів; наявність глосарію ключових термінів, прикладів екзаменаційних завдань та практичної інформації, корисної для їхнього повсякденного життя.

Тому вся ланка педагогічної сфери намагаються зробити все можливе для того щоб зміст і наповнюваність підручників відповідав вимогам і позитивно впливав на учнів.

3.2 Німецький та ірланський підручники з географії

Зміст німецьких шкільних підручників зазвичай розробляють люди, які перебувають у більш-менш тісному контакті з реальним викладанням. Редактори та коректори підручників з географії є добре підготовленими вчителями цього предмету. Вони часто залишають школу щоб займатися написання підручників.

Усі підручники для уроків географії перед використанням мають бути затверджені. Перш ніж вони будуть затверджені як засіб навчання, вони піддаються експертній перевірці.

Зараз у Німеччині існує понад 2000 навчальних програм – кілька десятків з них виключно на предмет географія.

Ми провели аналіз німецького підручника «Geographie» для 1 класу середньої школи, автори: Marion Strasser, Lisa Trawöger цей підручник часто використовують німецькі вчителі при вивченні географії в середній школі [30]. Зразок підручника можна переглянути у додатку Д.

Призначений для середньої школи в Німеччині, має 55 сторінок. Розроблений підручник з урахуванням німецьких навчальних програм і вимог, встановлених відповідними освітніми органами. Він охоплюють різні аспекти географії, включаючи фізичну географію, економічну географію, соціокультурну географію та інші теми.

Розміри підручника 21 см x 24 см. Підручник не кольоровий, є багато порожніх місць у вигляді широких полів. Шрифт не дуже розбірливий. Найважливіший зміст виділено жирним шрифтом. Поля використовуються для таблиць і графіків, проте більша частина книги порожня.

Підручник містить текстовий матеріал, ілюстрації, карти, діаграми та графіки, які допомагають учням зрозуміти географічні концепції і процеси. Також містить завдання для самостійної роботи, питання для обговорення та інтерактивні вправи.

Особливістю цього підручника є те що основна мета цього підручника розвивати учнівське мислення, критичне мислення, аналітичні навички та

здатність застосовувати географічні знання на практиці. Також спрямований на розширення світогляду учнів, розуміння впливу географії на життя людей та наше оточення.

Підручник має чітку структуру, організовану за тематичними розділами та підрозділами. Кожен розділ включає вступну інформацію, ключові поняття, пояснення, ілюстрації, графіки та картографічні матеріали. Послідовність викладу дозволяє учням розуміти географічні зв'язки та розвивати системне мислення.

Посібник присвячений регіону Гессен. Перший розділ, який називається блок розповідає про особливості географічного середовища: рельєф, клімат, води, форми форми земної поверхні. Другий розділ охоплює соціально-економічні питання: сільське господарство і промисловість, а третій – населення і поселення та політико-адміністративний устрій.

Перший блок «Характеристика географічного середовища Гессен» включає інформацію про рельєф поверхні. Розглядаються гори та западини. Ще одним елементом навколишнього середовища є клімат. Була представлена карта регіону показано вплив різних повітряних мас, наступна карта містить інформацію щодо кількості опадів. Автори також включили графіки температури та опадів у двох міст, розташованих у Гессенському регіоні.

Наступним елементом, що обговорюється, є вода. На додаток до тексту, до книги додається карта річкових басейнів регіону.

Наступний розділ містить інформацію пов'язану з охороною навколишнього середовища. Завершує блок розділ, присвячений визначним пам'яткам туристичним об'єктам регіону.

Що стосується Ірландії то зміст навчальної програми з географії тут представлений у трьох частинах:

- природне середовище;
- людське середовище;
- екологічна свідомість і турбота.

Географія процвітає в школах Ірландії та надійно включена в законодавчу навчальну програму Ірландії для дітей віком від 4 до 16 років. Вона забезпечує основу для розвитку знань, умінь і навичок. Географічна освіта дітей починається, як тільки вони починають вчитися в школі в 4 роки, але географія є обов'язковою лише до кінця третього року середньої освіти, приблизно у віці 14 років. Основною перевагою викладання географії в середніх класах є те, що викладають її переважно висококваліфіковані фахівці-предметники.

Давайте проаналізуємо, один із найпопулярніших ірландських підручників з географії «Geografy Now» авторства С. J. Fallon, P. Cremin і С. Regan [24].

Зразок підручника можна переглянути в додатку И. Складається із 184 сторінки. Підручник має розміри 20,5 см x 27,5 см. Поділений він на 17 тематичних розділів: «Навколишнє середовище», «Клімат», «Ми – європейці», «Люди та їхні міста», «Життя на суші, в Європі», «Спостереження за погодою», «Подорожуємо Європою», «Малюємо карти», «Більше про Європу», «Сонячна система», «Презентація Азії», «Здоровий спосіб життя», «Презентація Африки», «Сонце, пори року та енергія», «Презентація Америки», «Перші мисливці», «Презентація Австралії та Нової Зеландії», «Вправи на повторення – робота з картою».

Автори подають на початку так звану теоретичну частину, яку виділяють кольоровою рамкою, використовують велику кількість схем, фотографій та наборів запитань і завдань для учня. Кожна тема містить цікаві факти: Чи знаєте ви...?

Розділ: «Більше про Європу» має 13 сторінок і починається з контурної карти Європи від 1914 року з позначеними імперіями та королівствами. Під картою текст містить 5 запитань, що стосуються порівняння зображеної карти з картою сучасної Європи.

Особливу увагу автори приділяють наступним країнам: Німеччина, Польща, Югославії та Чехословаччині. Останнє питання стосується Ірландії та

змін, яких вона зазнала в минулому. Ірландія та зміни, яких вона зазнала за останні роки. Наступні сторінки містять контурні карти Європи 1984 та 1994 років, а також фотографії Люксембургу та Нідерландів. У цьому розділі, у наступних уроках 4, 5, 6 описують окремі країни Європейського Союзу.

Першою представлено Німеччину. Автори представляють цю країну використовуючи форму представлення людини: мене звать і я родом з Берліна. Персонаж представляє коротку історію Німеччини до сьогоднішнього дня.

Після цього з'являється прапор Німеччини, малюнок із зображенням Берліна, таблиця з потім прапор, малюнок із зображенням Берліна, таблиця з інформацією про валюту, населення, столицю, площу країни та порівняння з Ірландією, площа країни у порівнянні з Ірландією.

Наступні питання стосуються клімату, сільського господарства, промисловості. В кінці посібника наведено запитання на які повинен відповісти учень. Інші країни, які розглядаються в цій главі: Польща та Норвегія. Розташування країн показано на схематичному малюнку глобуса глобус.

Польщу представляє Броня, яка працює шахтарем у Верхній Сілезії. Броня розповідає про проблеми польської гірничодобувної промисловості. Як і у випадку з Німеччиною є інформація про площу, населення, столицю, валюту та польський прапор. Цікаво відзначити, що обов'язковою мовою є польська, але багато людей також розмовляють німецькою. На контурній карті Польщі показано шість найбільших польських міст та назви сусідніх країн. Автори обговорюють коротко про клімат, сільське господарство, промисловість та забруднення як польську проблему. Під малюнками містяться інструкції або запитання, на які учні мають відповісти.

Останній розділ складається з чотирьох контурних карт Європи, Північної та Південної Америки.

Інструкції стосуються позначення на них островів, морів і океанів та столиць. Підручник дуже барвистий і естетично виконаний на гарному папері. Він містить багато інформації з кожної теми.

«Worldwise» - другий підручник який ми дослідили, автори: J. Hourihane, C. Loingsigh [26]. Зразок підручника можна переглянути в додатку I.

Підручник має 144 сторінки та розмір 20,5 см x 26 см., та 29 розділів які розташовані у наступному порядку: «Земля Ірландії», «Де в світі» (розділ про визначення широти і довготи довгота), «Що таке час?», «Підтримання рівноваги в природі», «Подорож у космос», «Демографічний вибух», «Вулиця, на якій ти живеш», «Довідник з географії країн Європейського Союзу», «Спостереження за погодою», «Чудеса природи», «Життя в сільській місцевості», «Розважаємося в Дубліні», «Клімат та зміни клімату», «Вода і життя», «Вибухонебезпечна Земля», «Карти і масштаби», «Діти світу», «Електроенергетика» (виробництво та використання енергії), «Малі та великі країни світу», «У надрах Землі», «Континент, що розширюється», «Промислові зміни», «Японія - країна сонця, що сходить», «Подорож до Америки», «Прогулянка Індією», «Життя в іншій півкулі (Австралія)», «Я хотів би побачити підводні глибини», «На азіатському континенті», «Розуміння кордонів», «Сім'я світу».

Посібник містить численні малюнки та фотографії. Він містить багато супутникових зображень супутникових знімків різних регіонів світу. Посібник дуже барвистий. Важлива інформація та цікаві факти подано в барвистих вставках. Автори використовують вихідні тексти першоджерела. Кожен простір у підручнику заповнений. Кожна тема завершується завершується запитаннями та завданнями для виконання.

Одна з обраних тем *Let's have fun in Dublin* - це подорож цікавими цікавими місцями столиці. Тема містить таблицю, що ілюструє зміни в чисельності населення населення в Дубліні за період після Другої світової війни. Автори ставлять учням п'ять запитань, що стосуються населення, індустріалізації та прогнозування змін у майбутньому столиці. У межах міста виокремлено чотири зони: центральна частина міста, внутрішня зона, промислова зона та зовнішня зона. Ці зони позначені на схематичному малюнку на схематичному малюнку та коротко описані. Текст збагачений

ілюстраціями що представляють зони міста. Після цього розділу автори знову ставлять п'ять запитань, цього разу пов'язаних із зонами. Тема завершується загадками «Де в Дубліні...?» та настільною грою настільна гра з позначеними найцікавішими місцями ірландської столиці [28, с. 60-63].

Аналіз ірландських та німецьких підручників з географії для середньої школи вказує на ряд спільних тенденцій та відмінностей у підходах до навчання цього предмету в обох країнах. В обох випадках велика увага приділяється візуальному представленню матеріалу – використанню кольорових ілюстрацій, графіки та фотоматеріалів, що сприяє цікавішому та ефективнішому засвоєнню інформації учнями.

Ірландські підручники визначаються чіткою структурованістю та вмілою інтеграцією сучасних географічних тенденцій. Зокрема, наголос робиться на проблемах сталого розвитку та глобальних викликах, що робить навчання більш актуальним та спрямованим на практичне застосування отриманих знань.

У німецьких підручниках підкреслюється глибока академічність та висока рівнева складова навчання. Акцент робиться на теоретичних аспектах географії, що може викликати певний рівень складнощі для учнів, проте водночас сприяє їхньому високому рівню підготовки.

Обидва підходи мають свої переваги та особливості, проте вони взаємодоповнюють один одного, створюючи різноманітне та збалансоване середовище для вивчення географії в середній школі. При цьому важливо враховувати культурні та освітні особливості кожної країни при адаптації та впровадженні навчальних матеріалів для забезпечення максимальної ефективності та зацікавленості учнів у процесі навчання географії.

Проаналізувавши ряд іноземних підручників різних країн ми визначили їхні основні переваги та недоліки:

Розглянемо недоліки використання іноземних підручників:

- Мовні бар'єри. Використання іноземних підручників може бути складним для учнів, які не мають достатнього рівня знання мови, в якій

написані ці підручники. Це може ускладнити засвоєння матеріалу та розуміння географічних концепцій.

- Культурний контекст. Іноземні підручники можуть відображати культурний контекст, який відмінний від українського. Це може призвести до незрозуміння або спотворення специфіки місцевого середовища та географічних особливостей.

- Відсутність місцевої специфіки. Іноземні підручники можуть не враховувати місцеві географічні особливості та контекст, що є важливим для учнів. Вони можуть бути менш релевантними та не сприяти засвоєнню конкретної місцевої географії

Переваги використання іноземних підручників:

- Широкий географічний охоплюваний матеріал. Іноземні підручники можуть пропонувати більший спектр географічних тем і охоплювати різні країни та регіони світу. Це дозволяє учням отримати більш повне розуміння глобальних географічних процесів.

- Інноваційні методи та підходи. Іноземні підручники часто використовують інноваційні методи навчання, такі як інтерактивні завдання, використання технологій, практичні вправи тощо. Це сприяє активному залученню учнів до навчання та розвитку їхніх аналітичних та критичного мислення.

- Актуальність та сучасність інформації. Іноземні підручники часто оновлюються, щоб відображати сучасні географічні події та зміни. Це допомагає учням отримувати свіжу та актуальну інформацію про світові географічні процеси [24].

РОЗДІЛ 4

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПІДРУЧНИКІВ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ

4.1 Порівняльний аналіз структури та змісту українських і іноземних підручників з географії

Зміст підручника – це систематизована подача інформації, яка охоплює теми, розділи, підрозділи та конкретні матеріали, представлені в освітньому посібнику. Зміст визначає, як організовано та структуровано навчальний матеріал, щоб краще відповідати освітнім потребам цільової аудиторії.

Основні компоненти змісту підручника:

- основний матеріал;
- практичний матеріал;
- доповнення.

Зміст підручника географії має бути цікавим, доступним для засвоєння всіма учнями, містити певну частину практичного матеріалу. У той же час навчання курсу має сприяти розвитку учнів та поглибленню їхніх знань. Основу змісту підручника становлять основні категорії, закони і закономірності, методи географічної науки та пояснення ключових географічних проблем. При вивченні країнознавчих аспектів слід зосереджуватися на комплексному описі країн, об'єднуючи природу, господарство, життя та побут населення. Зміст підручника географії повинен виступати як організатор навчального процесу, стимулювати учнів до пошуку рішень, формування власної позиції та бажання висловлювати та відстоювати її. Сучасні шкільні підручники географії мають націленість на розвиток творчої особистості, логічного мислення, пам'яті, мови, уявлення та спостережливості. Крім того, виховний потенціал підручників повинен враховувати виховання моралі, гуманізму, формування уявлення про морально-етичні норми поведінки в суспільстві і природі, а також встановлення позитивних відносин з ровесниками, старшими, представниками

інших національностей і конфесій, розвиток співчуття, обов'язку та турботи про природу і людей, а також настійливості у досягненні поставлених цілей [21].

Структура підручника — це організація та систематизація його внутрішнього вмісту з метою логічного та послідовного подання навчального матеріалу. Основні компоненти структури підручника:

- теми та розділи;
- навчальні одиниці;
- текст та графіка (ілюстрації, схеми, графіки, таблиці, діаграми, фотографії і т. д.);
- питання та завдання;
- додатки та список літератури.

Важливо, щоб структура підручника була чіткою та легкою для розуміння, допомагаючи учням ефективно засвоювати навчальний матеріал.

Проведення порівняльного аналізу змісту і структури українського та іноземного підручниками дозволить виявити позитивні та негативні сторони підручників та визначити можливості для вдосконалення освітнього процесу в Україні. Отримані результати дослідження можуть стати важливим внеском у розробку та впровадження сучасних освітніх стандартів та підручників, спрямованих на підвищення якості географічної освіти в українських навчальних закладах.

У попередніх розділах магістерської роботи ми провели аналіз трьох українських підручників з географії для середньої школи: Т. Гільберг, А. Довгань, В. В. Сovenko, «Географія», 6 клас, 2023[5]; В. Бойко, І. Дітчук, Л. Заставецька, «Географія», 8 клас, 2021[1]; С. Кoberнік, Коваленко Р., 8 клас, 2021[9] за дидактичними та методичними характеристиками та п'ять іноземних підручників: 2 польських: «Planeta Nowa» для 8 класу, автори T. I. Rachwał, D. Szczyrpiński[31] та «Geografia» для середньої школи, 5 клас, Agnieszka Lechowicz, Maciej Lechowicz [23]; 1 німецький підручник «Geographie» для 1 класу середньої школи, Marion Strasser, Lisa Trawöger [30]

та 2 ірландських підручники: «Geografy Now», С. J. Fallon, P. Cremin і С. Regan. [24] і «Worldwise», J. Hourihane, С. Loingsigh, 5 клас [26].

На основі цього уаналізу ми виокремили спільні та відмінні прийоми використання підручників на уроках географії в Україні та закордоном:

Спільними особливостіми є :

1.1. Структурованість та послідовність матеріалу. В українських та закордонних підручниках з географії враховується потреба учнів у послідовному та логічному викладі матеріалу для зручного сприйняття.

1.2. Використання ілюстрацій та графічного матеріалу. Ілюстрації, схеми, карти та діаграми використовуються як українськими, так і закордонними підручниками для наочного представлення географічних явищ та процесів.

1.3. Практичні завдання та вправи. Підручники включають практичні завдання та вправи, які сприяють поглибленню знань та розвитку аналітичних навичок учнів.

Окрім спільних особливостей у використанні ми знайшли і відмінні:

2.1. Методичний підхід. Деякі українські підручники орієнтовані на вітчизняні географічні особливості, історію та культуру України, тоді як закордонні підручники більше фокусуються на світових географічних аспектах.

2.2. Підходи до активної роботи з підручником. Українські підручники більше роблять акцент на роботу з текстом та виконання вправ, тоді як закордонні підручники активно застосовують групові проекти, дослідницькі завдання та інтерактивні методи.

2.3. Використання додаткових ресурсів. Закордонні підручники часто пропонують додаткові онлайн ресурси, веб-посібники, аудіо- та відеоматеріали для поглибленого вивчення географії, що може відрізняти їх від українських підручників.

Отже, спільні прийоми використання підручників на уроках географії в Україні та закордоном включають структурованість матеріалу, використання

ілюстрацій та практичних завдань. Однак, відмінності використання полягають у методичному підході, активній роботі з підручником та доступі до додаткових ресурсів. Розуміння цих відмінностей дозволяє вчителям вибрати підручник, який найкращим чином відповідає освітнім потребам та методичним принципам уроків географії.

Окрім відмінностей у використанні підручників на уроках, іноземні та українські підручники відрізняються і за своїм змістом структурою. Ми зробили порівняльний аналіз змісту та структури трьох українських та п'яти іноземних підручників для вивчення географії та подали результати у вигляді таблиці (див. табл. 4.1). Аналіз проводився за такими параметрами: структурованість, повнота викладу змісту тем, наявність цікавих завдань для закріплення матеріалу та перевірки знань, наявність проблемно-пошукових завдань, наявність інтективних доповнень, посилань на відео тощо, наявність ілюстративного матеріалу. Кожний параметр ми оцінювали за десятибальною шкалою, від 1-10.

Табл. 4.1

Порівняльний аналіз структури і змісту українських та іноземних підручників

УКРАЇНСЬКІ ПІДРУЧНИКИ						
	Характеристика					
Підручник	Структурованість (1-10)	Повнота викладу змісту тем (1-10)	Наявність цікавих завдань для закріплення матеріалу	Наявність проблемно-пошукових завдань (1-10)	Наявність інтективних доповнень, посилань	Наявність ілюстративного матеріалу (1-10)

			<i>у та перевірки знань (1-10)</i>		<i>на відео тощо (1-10)</i>	
1.«Географія», 6 клас автори Гільберг Т., Довгань А., Совенко В.В., 2023	10	9	10	8	9	10
2.«Географія», 8 клас автори Бойко В., Дітчук І., Заставецька Л., 2021	9	9	7	5	8	10
3.«Географія», 8 клас, автори Кобернік С., Коваленко Р., 2021	9	9	8	7	7	8

ІНОЗЕМНІ ПІДРУЧНИКИ

Підручник	Характеристика					
	<i>Структурованість (1-10)</i>	<i>Повнота викладу змісту тем (1-10)</i>	<i>Наявність цікавих завдань для закріплення матеріалу у та перевірки знань (1-10)</i>	<i>Наявність проблемно-пошукових завдань (1-10)</i>	<i>Наявність інтективних доповнень, посилань на відео тощо (1-10)</i>	<i>Наявність ілюстративного матеріалу (1-10)</i>
<i><u>Польські підручки</u></i>						
1. «Planeta Nowa», 8 клас						

автори Rachwał T. I Szczypiński D.	9	8	10	8	9	10
2.«Geografia», 5 клас автори Agnieszka Lechowicz Maciej Lechowicz	8	8	9	8	10	10
<i>Німецькі підручники</i>						
1.«Geographie », 1 клас автори Marion Strasser, Lisa Trawöger	8	9	10	8	8	9
<i>Ірландські підручники</i>						
1. «Geografy Now», 2 клас середньої школи автори C.J.Fallon, Peadar Cremin, Colm Regan	10	10	9	8	9	10
2.«Worldwise» , 5 клас Автори Jim Hourihane, Colm o Loingsigh	8	9	9	7	10	10

Аналіз та оцінка підручників з географії за визначеними параметрами надали нам важливий інсайт щодо якості освітнього матеріалу, який ставлять перед учнями та вчителями. Спроба оцінити структуру та зміст підручників була важливим етапом для визначення їхнього впливу на ефективність навчання та розвиток учнів.

Структурованість підручників виявилася ключовим фактором для легкого сприйняття матеріалу, і відзначена високими балами, вказує на те, що

більшість розглянутих посібників дотримуються логічної та послідовної організації.

Повнота викладу змісту тем також має велике значення, і результати оцінювання свідчать про те, що більшість підручників вдалим чином охоплює важливі концепції та факти, необхідні для розуміння географічних принципів.

Наявність цікавих та різноманітних завдань для закріплення матеріалу та розвитку навичок також засвідчує про те, що багато підручників активно використовують інтерактивні методи навчання.

Однак важливо відзначити, що проблеми можуть виникнути у вигляді відсутності багатоаспектних завдань або деталей в деяких розділах. Такі недоліки можуть вплинути на глибину розуміння предмету.

Загальна оцінка підручників, здійснена на основі визначених критеріїв, вказує на те, що існують якісні посібники, які можуть служити важливим інструментом для ефективного вивчення географії та розвитку учнів. Проте, необхідно продовжувати дослідження та аналіз для вдосконалення методів навчання та розробки якісних освітніх матеріалів.

4.2 Застосування іноземного досвіду конструювання змісту підручників з географії в українській практиці

Освіта в Україні вимагає адаптації до сучасних вимог і стандартів. На уроках географії, використання підручників повинно враховувати особливості предмету та потреби учнів. Однак, важливо також враховувати, що методика використання підручників може різнитися від країни до країни. Це створює можливості для вивчення та імплементації іноземного досвіду у використанні підручників на уроках географії в Україні.

Іноземний досвід у сфері освіти може бути цінним джерелом ідей та методів для покращення процесу навчання та якості освіти. Застосування іноземного досвіду в українській практиці вимагає адаптації та інтеграції ідей та методів, враховуючи національні особливості та потреби учнів. Вивчення іноземного досвіду у використанні підручників на уроках географії може сприяти покращенню географічної освіти в Україні та розширенню горизонтів навчального процесу.

Для того щоб перевірити чи користуються і як застосовують сучасні вчителі іноземний досвід колег на уроках географії ми провели невелике дослідження.

Дослідження проводилося у Пашковецькому НВК під керівництвом наукового керівника і з допомогою вчителя географії Сидорової Наталі Антонівни. У школі є тільки один вчитель географії. І у своїй роботі вона користується підручниками з географії двох авторів В. М. Бойко і Г. Д. Довгань.

Тому ми провели аналіз цих двох сучасних українських підручників з географії якими користуються у цій школі: В. М. Бойко, Ю. С. Брайчевський, Б. П. Яценко, «Географія», 10 клас [1] і Г. Д. Довгань, О. Г. Стадник, «Географія», 9 клас [5]. Аналіз проводився за такими параметрами: структуру, зміст, актуальність.

Першим був проаналізованим підручник «Географія», 10 клас Бойко В.М., Брайчевський Ю. С., Яценко Б. П. [1]. Цей підручник має структуру, яка включає розділи, підрозділи та теми, що допомагає вчителям та учням в навігації. Кожен розділ розпочинається вступним текстом та визначенням ключових понять. Зміст книжки охоплює широкий спектр географічних тем,

включаючи фізичну та соціокультурну географію. Використовується велика кількість ілюстрацій, схем, та карт для візуалізації матеріалу. Підручник відповідає сучасним географічним реаліям та враховує актуальні глобальні проблеми.

Наступним був підручник «Географія», 9 клас Довгань Г. Д., Стадник О. Г. [5]. Цей підручник має подібну структуру з розділами, підрозділами, та темами, що допомагає організувати навчальний процес. Охоплює географічні теми, які відповідають 9 класу, включаючи фізичну та соціокультурну географію.

Отже обидва підручники «Географія», 10 клас Бойко В.М., Брайчевський Ю. С., Яценко Б. П. [1] та «Географія», 9 клас Довгань Г. Д., Стадник О. Г., [5] є структурованими та охоплюють фізичну та соціокультурну географію. Вони також враховують актуальні географічні питання та використовують ілюстрації, схеми, та карти для полегшення розуміння матеріалу.

Різниця в них тільки в тому, що «Географія» 10 клас призначений для 10 класу, тоді як «Географія», 9 клас призначений для 9 класу. В цілому обидва підручники хороші, але на мою думку підручник «Географія», 10 клас Бойко В.М., Брайчевський Ю. С., Яценко Б. П. [1] більш сучасніший і кращий для сприймання дітьми матеріал.

Також одним із моїх завдань було поспостерігати за вчителем та проаналізувати як саме і на яких етапах уроку вчитель використовує підручник, тож свої спостереження я подам в тексті нижче:

1. *Представлення матеріалу:* використовує підручник для введення нового географічного матеріалу. Це включати читання відповідних розділів, коментування ключових понять та основних фактів.

2. *Пояснення та доповнення:* вчитель розширює та пояснює матеріал, що міститься в підручнику, використовуючи додаткові приклади, ілюстрації, відеоматеріали та картки.

3. *Візуалізація*: використовує карти та ілюстрацій з підручника, це допомагає учням краще зрозуміти географічний матеріал і робить урок більш інтерактивним.

4. *Розв'язування завдань та вправ*: надає учням завдання та вправи, що включені до підручника, для перевірки розуміння матеріалу та вдосконалення навичок.

5. *Підсумок та закріплення*: робить підсумок уроку та надає додаткові пояснення або завдання для закріплення навчального матеріалу.

Звісно вона не завжди використовує це все на уроці та не в такій послідовності але підручник займає досить важливе місце на її уроках.

Окрім позитивних аспектів використання підручників на уроках, у неї виникали і різні проблеми під час використання підручників з географії:

1. *Обмежена актуальність*: у деякому підручнику зустрічалася застаріла інформація або не були враховані актуальні географічні події та відкриття.

2. *Недостатній інтерактивний підхід*: в підручниках зустрічалися такі форми роботи які учням були не цікаві.

3. *Потреба в адаптації*: деякий матеріал підручника часто потрібно адаптувати до конкретних потреб та рівня учнів.

4. *Велика кількість матеріалу*: підручники містять багато матеріалу, і вчителю важко визначити, який матеріал важливий для навчання.

Для вирішення цих проблем вчителі можуть шукати додаткові джерела інформації, використовувати сучасні методи навчання та вдосконалювати свій педагогічний підхід. Також важливо, щоб видавці підручників надавали якісний методичний супровід та забезпечували актуальність матеріалу.

Поспостерігавши за тим як вчитель географії Наталя Антонівна проводить уроки з використанням підручників і інших методів навчання ми виділила основні ПЕРЕВАГИ підручників з географії:

- організований матеріал: підручники ретельно структуровані та організовані за розділами та темами, що полегшує навігацію в навчальному матеріалі;

- доступність інформації: підручники надають доступ до базових знань та концепцій з географії, що є необхідними для розуміння світу навколо нас;
- візуалізація: багато підручників містять ілюстрації, карти та графіки, що допомагають учням краще розуміти географічний матеріал;
- контроль та оцінювання: підручники зазвичай містять завдання та вправи, що дозволяють вчителям оцінити рівень розуміння та засвоєння матеріалу учнями;
- стандартизація: використання підручників забезпечує однорідність навчального процесу, особливо у системі формальної освіти;

Також не обійшлося і без НЕДОЛІКІВ у використанні підручників на уроках географії їх вплив на процес навчання:

- обмежена актуальність: підручники можуть бути застарілими та не враховувати сучасні географічні події та відкриття;
- недостатній інтерактивний підхід: деякі підручники можуть бути менш інтерактивними та нерухомими, що ускладнює залучення учнів;
- загальність матеріалу: підручники зазвичай мають загальний матеріал, і вчителі можуть відчувати потребу в адаптації матеріалу під конкретних учнів чи контекст навчання;
- брак гнучкості: підручники можуть не враховувати різний рівень здібностей та інтересів учнів, що обмежує можливості індивідуалізації навчання;

Отже в залежності мети використання підручників, вплив цих переваг і недоліків на процес навчання залежить від контексту, вчителів та учнів. Вчителі можуть використовувати підручники як базовий ресурс, але доповнювати їх додатковими матеріалами та інтерактивними методами навчання, щоб зробити процес навчання більш цікавим і ефективним тоді недоліки у використанні будуть менш помітні.

З метою аналізу особливостей використання вчителями підручників на уроках географії та використання іноземного досвіду, нами була розроблена анкета в Google Form (Додаток І) і проведене опитування серед вчителів

географії школи в якій я проходила практику і інших шкіл міста. Участь у опитуванні приймали вчителі різних шкіл, як сільських так і міських.

Загалом опитування пройшли 5 педагогів.

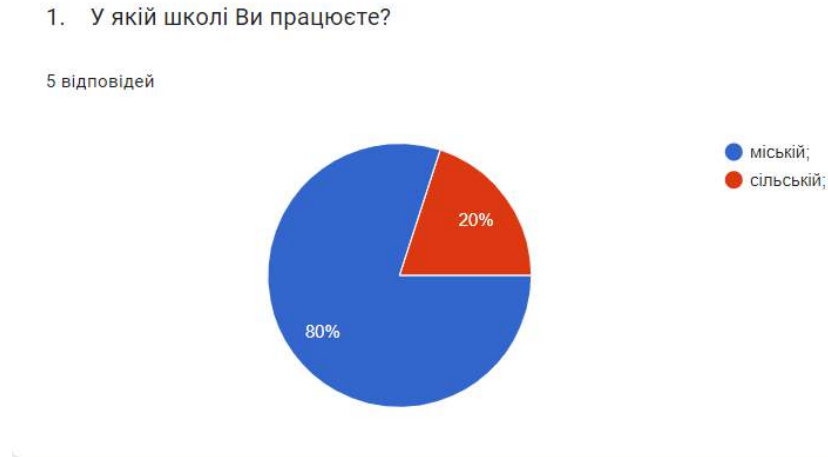

Рис. 4.1 У якій школі працюєте?

Більшості педагогів мали стаж роботи від 2-5 років (60%), інші 1 рік (20%) і 5-10 років (20%).

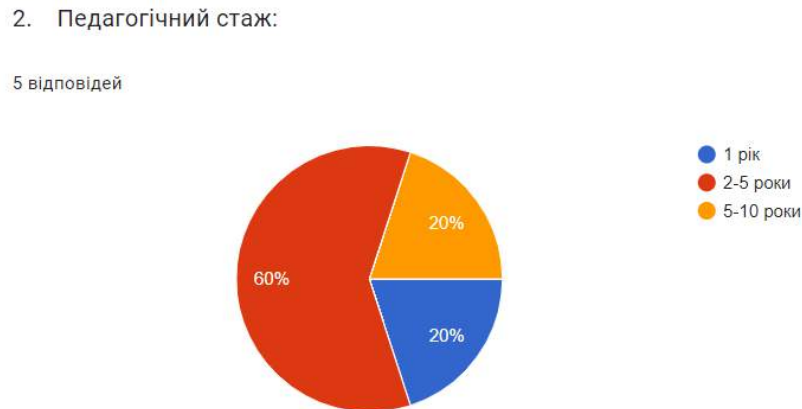

Рис. 4.2 Педагогічний стаж

40% часто, а 60% опитуваних на постійній основі використовують підручники на уроках географії. У деяких це займає 20% уроку (80%) у деяких 50% (20%)

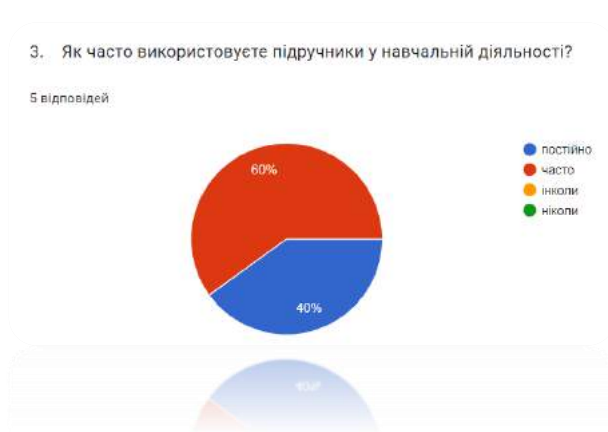

Рис. 4.3 Як часто використовуєте підручки ?

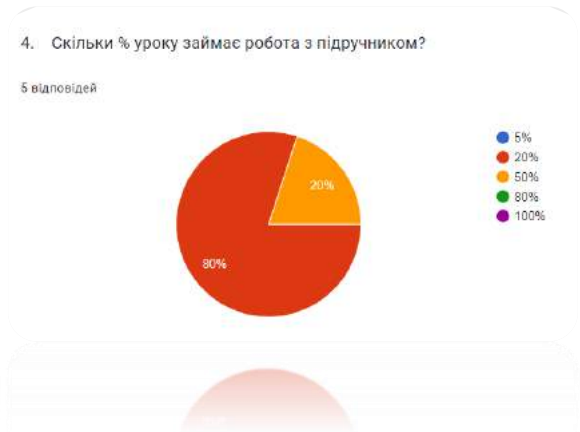

Рис. 4.4 Скільки % уроку займає робота з підручником?

Цікавим є те, що тальки 20% на постійні й основі цікавляться особливостями викладання в інших країнах, 40% - ніколи не цікавилися, а ще 40% - інколи цікавляться.

6. Цікавитесь особливостями викладання географії в інших країнах ?

5 відповідей

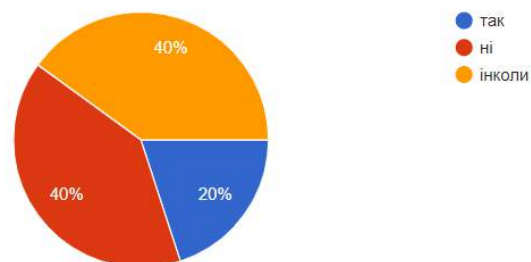

Рис. 4.5 Цікавитесь особливостями викладання географії в інших країнах?

На питання «Чи використовуєте у своїй роботі досвід іноземних колег?» 20 % дали відповідь що так, 40 % - ні і 40 % - інколи. Що підтверджує той факт що наші вчителі ще не дуже добре обізнані про досвід наших іноземних колег.

7 Чи використовуєте у своїй роботі досвід іноземних колег?

5 відповідей

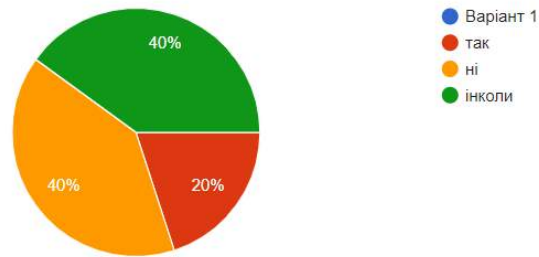

Рис. 4. 6 Чи використовуєте у своїй роботі досвід іноземних колег?

Більшість вчителів позитивно ставляться до впровадження іноземного досвіду (80%) і 20% відносяться нейтрально.

10. Ваше ставлення до впровадження досвіду інших країн в школі?

5 відповідей

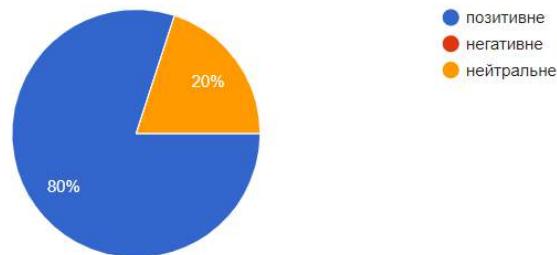

Рис. 4.7 Ваше ставлення до впровадження досвіду інших країн в школі?

Проведене тестування дозволило дійти висновку, що більшість вчителів постійно використовують підручники у своїй педагогічній діяльності і готові впроваджувати іноземний досвід. При виборі підручників вони враховують: рівень знань учнів, можливості школи, власний досвід, і т.д.

Отже, за результатами дослідження прослідковується позитивна динаміка залучення іноземного досвіду вчителями в навчальний процес. Вчителі позитивно відносяться до цього.

У школі де проходила практика вчитель географії був тільки один, тому у мене була можливість дослідити як саме використовує іноземний досвід у

своїй діяльності тільки один вчитель Наталя Антонівна, тому ми хочемо зосередитися саме на її досвіді. Вона періодично досліджує особливості викладання в іноземних школах, як вони подають матеріал, які способи використовують. Для цього вона виписує різні педагогічні журнали такі як «Український географічний журнал», «Український педагогічний журнал» та ін.

Їй дуже сподобався досвід польських колег на їхню думку ідеальний підручник з географії має бути (1) цікавим (мати гарну обкладинку, містити кольорову графіку, зображення ландшафтів, пояснювальні малюнки), (2) добре структурованим (кілька шрифтів, важлива інформація виділена жирним шрифтом), (3) написаний простою і зрозумілою мовою та містити прості пояснення нових понять, (4) містити глосарій ключових понять, приклади екзаменаційних завдань та інформацію, яка буде корисною для повсякденного життя, тому саме ці аспекти вона намагається використати на своїх уроках. Вона підбрала українські підручники такі, щоб вони частково відповідали таким критеріям. За приклад вона взяла польський підручник для вивчення географії «Planeta Nowa» [31]. Зразок підручника ви можете переглянути у додатку Б. Цей підручник є дуже популярним навчальним посібником для учнів середньої школи, які вивчають географію в Польщі.

Наталя Антонівна застосовує іноземний досвід, але і враховує особливості української освітньої системи, шкільних програм та вносить корективи в український матеріал, адаптуючи його під потреби українських учнів. Вона використовує інтерактивні методи навчання, такі як групові проекти, дослідницькі роботи та інтерактивні технології на уроках географії.

Давайте ж порівняємо чим же відрізняється структура і зміст українського підручника з географії від іноземного.

Структура: українські підручники для географії має структурований план з розділами, підрозділами та темами, що відповідають шкільним програмам. Зазвичай їх структура спрямована на послідовне вивчення фізичної та соціокультурної географії. Іноземний (польський) підручник має різні

структури. Деякі з них також користуються структурою за розділами та темами, але можуть мати власні особливості у підходах до організації матеріалу.

Зміст: українські підручники містять інформацію про географію України, а також світову географію. Зміст орієнтований на ознайомлення з географічними об'єктами, процесами та явищами, а також на розвиток географічних навичок. Зміст іноземного підручника також варіюється. Вони надають акцент на географічні особливості своєї країни та світу, але це може відрізнятись від того, що ви знайдете в українських підручниках.

Думаю всі згодні, що найважливішим у впровадженні іноземного досвіду українській школі на уроках географії є його результативність. Оцінка ефективності впровадження іноземного досвіду у навчальний процес можуть допомогти визначити, наскільки цей досвід приносить позитивні результати та сприяє покращенню якості освіти.

Ось деякі засоби оцінки ефективності:

- аналіз навчальних досягнень учнів: одним з основних способів визначити ефективність впровадження іноземного досвіду є аналіз навчальних досягнень учнів. Порівнюючи результати зазначених учнів з результатами тих, хто не брав участь у новій програмі, можна визначити, чи сприяє цей досвід покращенню рівня навчання;

- оцінка змін у навчальних планах і програмах: дослідження та порівняння змін у навчальних планах та програмах здійснюється для визначення того, як новий іноземний досвід впливає на навчальний зміст та методику;

- анкетування вчителів та учнів: за допомогою анкетування вчителів і учнів можна зібрати думки та враження щодо іноземного досвіду та його впливу на навчальний процес;

- спостереження та оцінка уроків: спеціалісти з освіти можуть проводити спостереження на уроках, щоб оцінити, як вчителі використовують іноземний досвід, та як це впливає на взаємодію вчителів та учнів, а також на результати навчання;

- ретельний аналіз бюджету та ресурсів: важливо оцінити, чи видачі на впровадження іноземного досвіду виправдовують очікувані результати. Це включає в себе оцінку витрат на навчальні матеріали, підручники, підготовку вчителів та інфраструктуру.

Не можна залишити без уваги також деякі засоби та підходи, які використовуються за кордоном та можуть бути застосовані в українських школах:

1. Проблемне навчання. Цей підхід активно використовується в багатьох країнах, зокрема в США та Канаді. Він стимулює учнів досліджувати та вирішувати реальні проблеми, розвиває критичне мислення та сприяє активній участі учнів у навчальному процесі.

2. Проектне навчання. Цей підхід передбачає залучення учнів до роботи над проектами, які вимагають дослідження, аналізу та представлення результатів. Це сприяє розвитку самостійності, комунікаційних та презентаційних навичок.

3. Використання технологій у навчанні. Багато країн впроваджують сучасні технології, такі як інтерактивні дошки, комп'ютерні програми та онлайн-ресурси, для залучення учнів до навчання та покращення доступності навчального матеріалу.

4. Застосування інноваційних методик оцінювання. Деякі країни впроваджують нові методики оцінювання, які акцентують не лише на знаннях, але й на розвитку навичок, креативності та критичного мислення учнів.

5. Міжнародні освітні проекти та обмін програми. Участь в міжнародних освітніх проектах та обмін програмах дозволяє українським учням та педагогам спілкуватися з представниками інших культур, вивчати нові підходи до навчання та обмінюватися досвідом.

Отже, дослідження показало, що впровадження іноземного досвіду у використання підручників на уроках географії в українській практиці може мати значущий вплив на навчальний процес. З цього дослідження випливають основні висновки:

- потреба в адаптації іноземного досвіду: важливо враховувати особливості української освітньої системи, стандартів та програм при впровадженні іноземного досвіду. Адаптація допомагає зробити матеріал більш зрозумілим та відповідним потребам українських учнів;

- акцент на інтерактивному навчанні: іноземний досвід часто включає в себе інтерактивні методи навчання, які сприяють більш активній участі учнів та залученню їх до процесу навчання;

- оцінка результатів: важливо систематично оцінювати результати впровадження іноземного досвіду, використовуючи як кількісні, так і якісні методи. Зібрані дані допомагають визначити, як впровадження впливає на навчання та розвиток учнів;

- підтримка вчителів: вчителі потребують підтримки та методичного супроводу для успішного впровадження іноземного досвіду. Це може включати в себе навчання вчителів новим методам навчання та надання методичних рекомендацій;

- постійне вдосконалення: впровадження іноземного досвіду – це динамічний процес, який вимагає постійного вдосконалення та адаптації. Учителі та методисти повинні бути готові до змін та постійно вдосконалювати свої підходи до навчання.

Проведене нами дослідження в Пашковецькому НВК допомогло нам дійти висновку, що впровадження іноземного досвіду в українську практику є важливим кроком для покращення якості географічної освіти. На даний момент українські педагоги починають поступово запозичувати та використовувати досвід іноземних колег, але це потребує більше часу. Цей процес вимагає зусиль вчителів, методистів та освітніх організацій, але може призвести до покращення навчання та розвитку учнів.

Застосування іноземного досвіду в українських школах може допомогти розширити методичну базу вчителів, збагатити навчальний процес новими підходами та методиками, а також підвищити мотивацію та інтерес учнів до навчання. Однак, перед впровадженням іноземного досвіду, слід ретельно

адаптувати його до українського освітнього контексту, враховуючи мовні, культурні та соціальні особливості української шкільної системи.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у ході дослідження ми дійшли до наступних висновків.

Концепцію сучасного підручника розглядали та обґрунтовували у своїх дослідженнях як вітчизняні так і зарубіжні учені такі як: Р. Арцишевський, І. Барінова, В. Бейлінсон, Л. Березівська, С. Бондаренко, В. Беспалько, М. Скаткіна, В. Краєвського, Н. Талізін, А. Хуторського, Г. Шаповаленка, С. Батищев, Я.-А. Коменський, І. Якиманська та інші.

Я. А. Коменським, одним із перших хто започаткував теорії зародження шкільного підручника як галузі дослідження (друга половина XVII століття). Основними структурними компонентами, за якими характеризується підручник є його сутність, характеристика, вимоги, його функціональні можливості, структура підручника, типи підручників, методи аналізу та оцінювання підручника та місце підручника на уроках в середній школі.

Підручник – це цілісна система, що відображає певну галузь знання і слугує засобом оволодіння учнем його функціями (описовий, пояснювальний, передбачувальний). Головна специфіка підручника полягає в тому, що, крім знань, цінностей, методів, у ньому має бути подано апарат контролю, що забезпечує зворотний зв'язок у навчально-виховному процесі [10].

Українські підручники з географії мають свої переваги та недоліки. Вони враховують національні особливості, сприяють мовній адаптації та відповідають національним навчальним стандартам. Підручник з географії формує в учнів почуття патріотизму, соціальну зрілість, прагнення до самореалізації, громадянську позицію.

Але підручники в сучасній українській школі не завжди відповідають віковим, психологічним та інтелектуальним можливостям учнів; виклад матеріалу часто має занадто академічний характер та зорієнтований на інформаційну і відтворювальну функції, що вимагає від учнів переважно засвоєння фактів, зразків, процедурних правил. Також, на нашу думку, недостатньо враховуються особливості формування особистості учнів у певні вікові періоди.

Іноземні ж підручники відрізняються високою якістю та сучасним підходом до викладання матеріалу. Вони часто інтегрують інноваційні методи навчання та активні форми роботи, сприяючи більш ефективному засвоєнню знань учнями. Ще одним позитивним аспектом є врахування іноземними авторами психологічних та вікових особливостей учнів, що сприяє адаптації матеріалу до потреб різних вікових груп та покращує розуміння навчального матеріалу. Також варто відзначити, що іноземні підручники часто включають інтерактивні завдання, практичні вправи та сучасні методи оцінювання, що сприяє розвитку різноманітних навичок учнів.

Але окрім позитивних якостей іноземні підручники містять і негативні. Ми звернули увагу на те, що обсяг іноземних підручників (с. 40-60) набагато менший від українських підручників (с. 180-250), через що може містити недостатньо інформації для того щоб учень міг повноцінно засвоїти матеріал.

Спільні прийоми використання підручників на уроках географії в Україні та закордоном включають структурованість матеріалу, використання ілюстрацій та практичних завдань. Однак, відмінності використання полягають у методичному підході, активній роботі з підручником та доступі до додаткових ресурсів. Розуміння цих відмінностей дозволяє вчителям вибрати підручник, який найкращим чином відповідає освітнім потребам та методичним принципам уроків географії.

Аналіз та оцінка підручників з географії за визначеними параметрами надали нам важливий інсайт щодо якості освітнього матеріалу, який ставлять перед учнями та вчителями. Спроба оцінити структуру та зміст підручників була важливим етапом для визначення їхнього впливу на ефективність навчання та розвиток учнів.

Загальна оцінка підручників, здійснена на основі визначених критеріїв, вказує на те, що існують якісні посібники, які можуть служити важливим інструментом для ефективного вивчення географії та розвитку учнів. Проте, необхідно продовжувати дослідження та аналіз для вдосконалення методів навчання та розробки якісних освітніх матеріалів.

Аналіз досвіду іноземних колег є дуже важливим оскільки дозволяє покращувати результативність уроків за рахунок застосування іноземного досвіду в українських школах, що дозволяє розширити методичну базу вчителів, збагатити навчальний процес новими підходами та методиками, а також підвищити мотивацію та інтерес учнів до навчання. Однак, перед впровадженням іноземного досвіду, слід ретельно адаптувати його до українського освітнього контексту, враховуючи мовні, культурні та соціальні особливості української шкільної системи. Сучасні вимоги, що постають перед шкільною освітою, потребують удосконалення й оновлення підручників для загальноосвітньої школи.

Можна сказати, що впровадження іноземного досвіду в українську практику є важливим кроком для покращення якості географічної освіти. Цей процес вимагає зусиль вчителів, методистів та освітніх організацій, але може призвести до покращення навчання та розвитку учнів. Застосування іноземного досвіду в українських школах може допомогти розширити методичну базу вчителів, збагатити навчальний процес новими підходами та методиками, а також підвищити мотивацію та інтерес учнів до навчання.

Однак, перед впровадженням іноземного досвіду, слід ретельно адаптувати його до українського освітнього контексту, враховуючи мовні, культурні та соціальні особливості української шкільної системи.

Отже, в сучасному навчальному середовищі підручник повинен мати новий концептуальний зміст. Новий зміст включає в себе відображення цілей та змісту освіти інноваційного та гуманістичного спрямування, а також містити систематизовані наукові знання відносно конкретної навчальної дисципліни. Підручник також повинен відображати сучасні досягнення науки, приділяючи особливу увагу етичному спрямуванню та вихованню відповідних цінностей; важливо, щоб підручник відповідав основним дидактичним вимогам, таким як доступність, ясність, об'єктивність викладу матеріалу, відповідний обсяг, узгодження рівня складності змісту зі здібностями учнів, а також сприяв розвитку навичок самостійного критичного й творчого

мислення. Але найважливіше, мати чітку організацію змістового та операційно-діяльнісного компонентів, відрізнитися високою якістю дизайну і враховувати зміни в мовній політиці, що відбуваються в соціокультурному розвитку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко В., Дітчук І., Заставецька Л. Географія: підруч. для 8 кл. закл. заг. середньої освіти. Київ: Перун, 2021. 296 с. URL: <https://shkola.in.ua/1958-heohrafiia-8-klas-boiko-2021.html> (дата звернення: 18.06.2023).
2. Бондар В. О. Сухомлинський про підручник як засіб розумового розвитку молодших школярів. *Рідна школа*, 2014. № 7 (липень) С. 1-80
3. Вимоги до шкільного підручника у контексті розвитку вітчизняного підручничознавства: проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. *Педагогічна думка*. 2010. № 10. С. 53-61.
4. Вимоги до підручників. Підручники Я. А. Коменського. URL: https://komenskiy.blogspot.com/2018/04/blog-post_22.html (дата звернення: 28.11.2023).
5. Гільберт Т., Довгань А., Совенко В. Географія: підруч. для 6 кл. закл. заг. середньої освіти. Київ: ТОВ «Ганеза», 2023. 270 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/2630-geografiia-6-klas-gilberg-2023.html> (дата звернення: 18.06.2023).
6. Жемеров О. О., Карпенко О. М. Робота з підручником географії у загальноосвітній школі: метод. посіб. Харків: ХНУ, 2010. 20 с
7. Інструктивно-методичні матеріали для проведення експертами експертиз електронних версій проектів підручників: наказ Міністерства освіти і науки України від 31.10.2018р. № 1183. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5bd/c11/8e3/5bdc118e32ea9452929709.pdf> (дата звернення: 26.11.2023).
8. Касіяник І. П., Мисько В. З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017. 214 с.
9. Кобернік С., Коваленко Р.. Географія: підруч. для 8 кл. закл. заг. середньої освіти. Київ: «Літера ЛТД», 2021. 295 с. URL: <https://shkola.in.ua/1961-heohrafiia-8-klas-kobernik-2021.html> (дата звернення: 18.06.2023).

10. Ковчин Н. А. Сучасний підручник з географії як засіб особистісного розвитку учнів основної та старшої школи. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/714169/1/%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%B7%20%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%97%20%D1%8F%D0%BA%20%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%96%D0%B1%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D1%83%D1%87%D0%BD%D1%96%D0%B2%20%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%BE%D1%97%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8.pdf> (дата звернення: 10.06.2023).

11. Кодлюк Я. П. Шкільний підручник як модель процесу навчання: історія, теорія, практика: результати науково-дослідної роботи (2008–2013 рр.). Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2014. 46 с.

12. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року. № 698. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf> (дата звернення: 03.12.2023).

13. Науменко С. Сучасний зарубіжний досвід оцінювання якості підручників географії для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/659/678> (дата звернення: 03.12.2023).

14. Основні вимоги до навчальних програм та підручників: додаток до Положення про Всеукраїнський конкурс рукописів навчальних програм та підручників: наказ Міністерства освіти і науки України від 12.02.2004 р. № 108. URL: <http://mon.gov.ua/> (дата звернення: 26.11.2023).

15. Павленко В. В. Роль підручника у розвитку креативності молодших школярів. *Українська полоністика: збірник наукових праць*. Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. № 11. 280 с.

16. Петрук О. Методичний апарат підручника української мови як передумова реалізації компетентнісного підходу до мовної освіти. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/661/682>. (дата звернення: 10.12.2023).

17. «Потенційним авторам щодо підготовки підручників для 10 класу закладів загальної середньої освіти»: Лист МОН від 03.01.2018. № 1/11-103. URL: <https://imzo.gov.ua/2018/01/03/lyst-mon-vid-03-01-2017-1-11-103-potentsijnym-avtoram-schodo-pidhotovky-pidruchnykiv-dlya-10-klasu-zakladiv-zahalnoji-serednoji-osvity/> (дата звернення: 21.11.2023).

18. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти: Постанова від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 30.11.2023).

19. Самойленко В. М, О. М. Топузов. Загальна методика навчання географії: підруч. «Картографія», 2012. С. 225

20. Склад навчально-методичного комплексу зі шкільної географії. *Географія: науково-методичний журнал*. Київ, 2015. № 15-16 С. 283-284

21. Топузова А. В. До питання структури підручників географії. URL: https://lib.iitta.gov.ua/714983/1/anotovani_2017-pages-61-62.pdf (дата звернення: 04.12.2023).

22. Шкільний підручник в системі навчання. URL: https://ua-referat.com/%D0%A8%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%B2_%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D1%96_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F (дата звернення: 19.06.2023).

23. Agnieszka Lechowicz Maciej Lechowicz. Geografia. Podręcznik. Klasa 5. URL: <https://www.wsip.pl/upload/2018/02/177112-Geografia-Podrecznik-Szkola-Podstawowa-Klasa-5/index.html> (дата звернення: 03.12.2023).
24. Fallon C. J., Peadar Cremin, Colm Regan. «Geography Now». URL: <http://geographynow.ie/the-package/> (дата звернення: 03.12.2023).
25. Geografia. Podręcznik. Klasa 5. URL: <https://www.wsip.pl/upload/2018/02/177112-Geografia-Podrecznik-Szkola-Podstawowa-Klasa-5/index.html> (дата звернення: 03.12.2023).
26. Jim Hourihane, Colm o Loingsigh. «Worldwise». URL: <https://www.amazon.co.uk/Worldwise-No-1-Jim-Hourihane/dp/0861672526> (дата звернення: 03.12.2023).
27. Jim Hourihane, Colm o Loingsigh. «Geography». URL: <https://digital.nli.ie/Record/vtls000013369/StaffViewMARC> (дата звернення: 03.12.2023).
28. Jolanty Rodzoś, Pawła Wojtanowicza. W poszukiwaniu nowoczesnej koncepcji podręcznika szkolnego: Pracownia Dydaktyki Geografii INoZ UMCS, Lublin 2009, с.60-63
29. Kodliuk1 Y., Bibik N., Kodliuk I., Kodliuk L., Radchenko O.. School textbook as an object of pedagogical research. URL: School textbook as an object of pedagogical research (proquest.com) (дата звернення: 25.11.2023).
30. Marion Strasser, Lisa Trawöger. «Geographie»: 1. klasse Mittelschule. Київ: Westermann wien, 2023. 112 с. URL: <https://blickinsbuch.westermann.de/370-342296/index-h5.html#page=28> (дата звернення: 18.06.2023).
31. Rachwał T. i Szczypiński. D. Planeta Nowa: podręcznik do geografii dla klasy ósmej szkoły podstawowej. Warszawska: Nowa Era, 2018. 191с. URL: [https://flipbook.nowaera.pl/dokumenty/Flipbook/Planeta-Nowa_\[kl_8\]\[pr_2018\]/index.html#p=45](https://flipbook.nowaera.pl/dokumenty/Flipbook/Planeta-Nowa_[kl_8][pr_2018]/index.html#p=45) (дата звернення: 18.06.2023).
32. Rahmawati L. A content analysis of the english textbook «primary english as a second language». URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/154750424.pdf> (дата звернення: 26.11.2023).

33. Seguin R. The Elaboration of School Textbooks: methodological guide. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000086964> (дата звернення: 26.11.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Зразок українського підручника Т. Гільберг, А. Довгань, В. В. Сovenко, «Географія», 6 клас, 2023[5]

4. Оцініть свою діяльність на уроці. Доповніть речення:

- Сьогодні я дізнався/-лася...
- Було складно...
- Було цікаво...
- Мені захопілося...

Підготуйте інформацію (презентацію) про українського вченого-географа (за вашим вибором). Розкажіть про його внесок у розвиток науки.

§ 2. Що допомагає вивчати Землю

Справжня і законна мета всіх наук полягає в тому, щоб наділати життя людське новими винаходами та багатствами.
Френсіс Бекон, англійський учений, політик

- ▶ Прочитайте слова англійського вченого Френсіса Бекона. Поясніть їх як вчений.
- ▶ Приведіть, що допомогло вам проєдувати дослідження.
- ▶ Що таке винахід?

Які прилади використовують географи для проведення досліджень. Для вивчення природних об'єктів та явищ географи широко використовують різноманітні прилади. Поряд із традиційними (пригадайте ті, з якими ви вже знайомі) з'явилися і сучасні прилади (мал. 1).

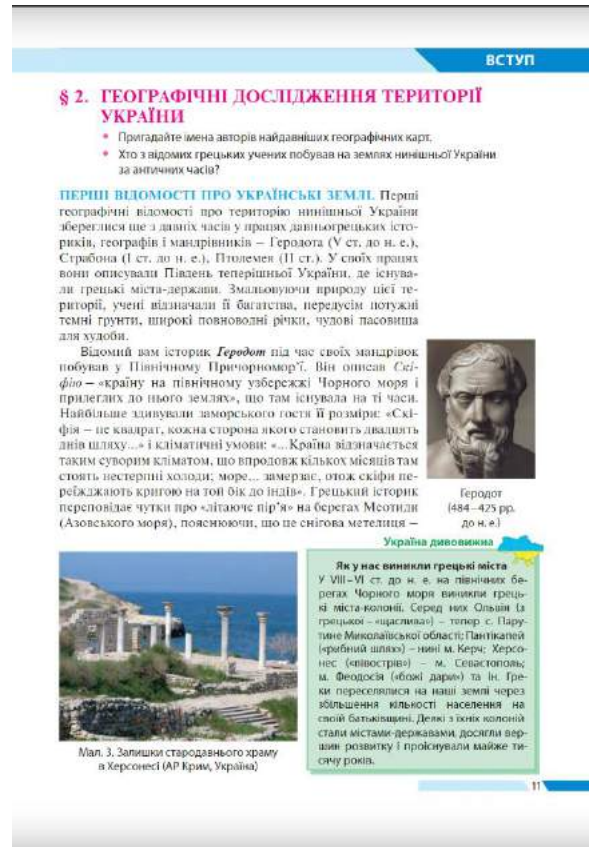
Навігатор	Радар	Електронний далекомір	Батискаф

Мал. 1. Сучасні прилади

У різних куточках Землі крок за кроком збирають інформацію геологічні експедиції, морські наукові судна, автоматизовані метеорологічні станції. Фахівці з різних галузей географії щодня отримують відомості від космічних супутників. На основі цієї різноманітної інформації створюються сучасні електронні карти, передбачаються природні явища та розвиток природних процесів різних територій.

10

Зразок українського підручника В. Бойко, І. Дітчук, Л. Заставецька,
«Географія», 8 клас, 2021[1]

Зразок українського підручника С. Кобернік, Коваленко Р., 8 клас,
2021[9]

16 Розділ І. ГЕОГРАФІЧНА КАРТА ТА РОБОТА З НЕЮ

Тема 1.
Географічна карта

■ § 3. Зображення України в картографічних творах

Пригадайте: 1. Як переваги має географічна карта порівняно з іншими джерелами географічної інформації? 2. Як існують способи зображення місцевості? 3. Що таке масштаб? 4. Як існують види масштабів?

● **Географічна карта – унікальне джерело знань.** На ній записано стільки інформації, скільки на десятках і сотнях книжкових сторінок, тому карта – дуже зручне джерело географічної інформації, якого не має більшість інших наук.

Географічна карта – це зменшене у масштабі зображення земної поверхні на площині, виконане умовними знаками.

⇒ **Завдання:** Поясніть, що означає «читати географічну карту».

● **Класифікація географічних карт.** Географічні карти розрізняють за багатьма ознаками: за охопленням території, за масштабом, за змістом, за призначенням (мал. 6).

ГЕОГРАФІЧНІ КАРТИ			
За охопленням території	За масштабом	За змістом	За призначенням
<ul style="list-style-type: none"> карти світу та карти півкуль регіональні (материків, їх частини, океани, держави, їх частини) 	<ul style="list-style-type: none"> дрібномасштабні (менші за 1:1 000 000) середньомасштабні (1:200 000–1:1 000 000) великомасштабні (1:10 000–1:200 000) 	<ul style="list-style-type: none"> загальні географічні тематичні: а) фізико-географічні б) економіко-географічні комплексні 	<ul style="list-style-type: none"> навчальні військові туристичні дорожні ...

Мал. 6. Класифікація географічних карт

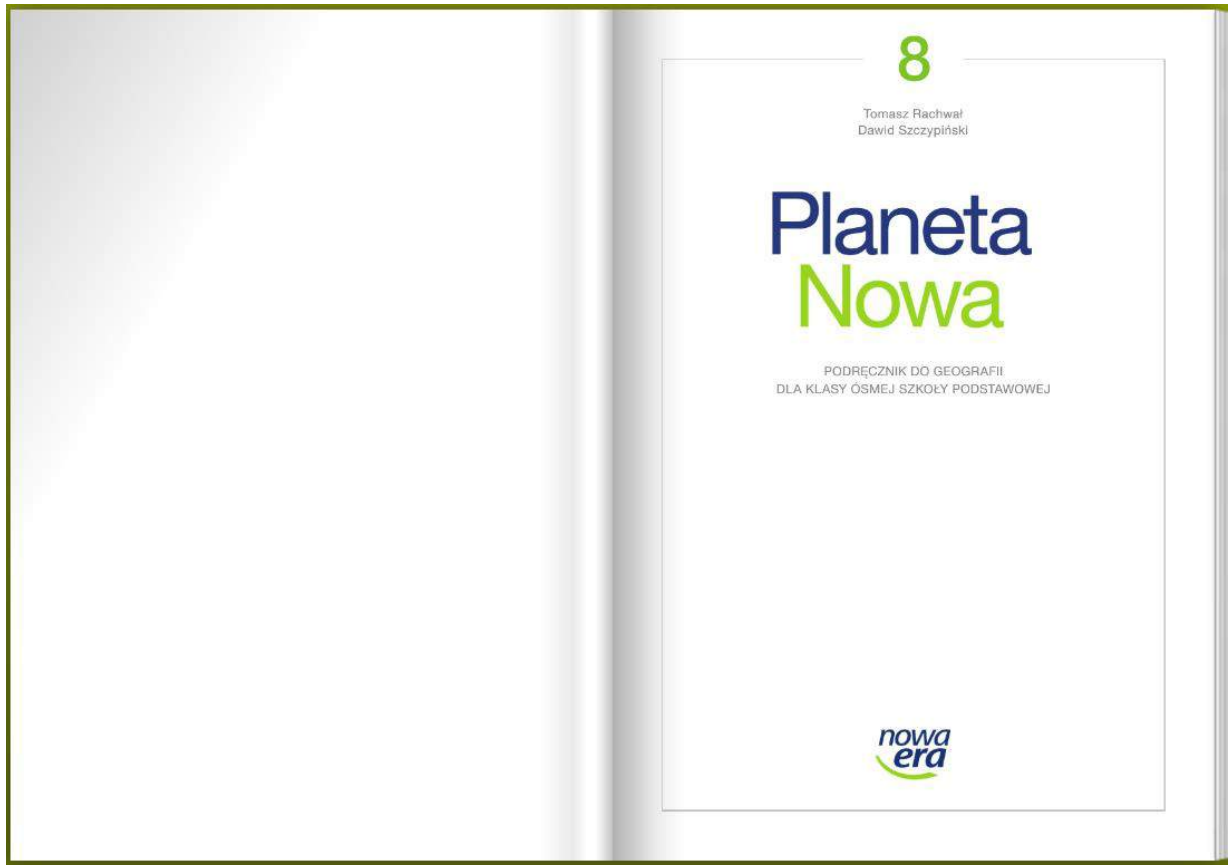
За охопленням території бувають карти світу та карти півкуль (показують усю планету) і регіональні (зображують її частину: материк або їхні частини, океани або їхні частини, держави або їхні окремі території).

Залежно від величини зображуваної території і розмірів самої карти використовують різні масштаби.

Щоб зобразити на карті величезні простори материків, океанів, окремих країн або їхніх частин чи всю планету, використовують дрібний масштаб. Такі карти називають *дрібномасштабними*. Їхній масштаб менший за 1:1 000 000. Майже всі карти шкільних атласів і більшість настижних карт є дрібномасштабними.

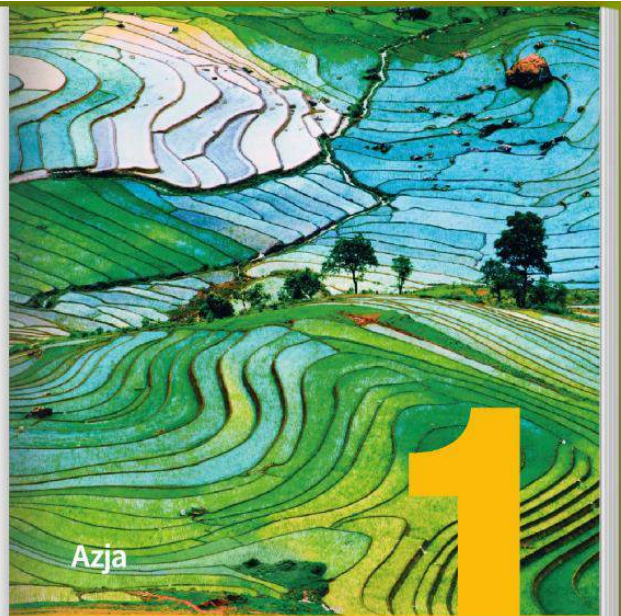
⇒ **Завдання:** Поясніть, у скільки разів зменшене зображення на карті, складений у масштабі 1:1 000 000.

**Зразок польського підручника «Planeta Nowa» для 8 класу, автори Т. І.
Rachwał, D. Szczypiński [31]**

Spis treści

1 Azja	
1. Środowisko przyrodnicze Azji	8
2. Wulkanizm i trzęsienia ziemi w Azji	16
3. Rolnictwo Azji	23
4. Japonia – symbol nowoczesnej gospodarki	28
5. Chiny – najludniejszy kraj świata	36
6. Indie – kraj kontrastów społecznych i gospodarczych	44
7. Bliski Wschód – kultura i gospodarka	52
Podsumowanie	58
Sprawdź się!	59
2 Afryka	
1. Środowisko przyrodnicze Afryki	64
2. Rolnictwo Afryki	71
3. Przemysł i usługi w Afryce	77
4. Etiopia – problemy głodu i niedożywienia	82
5. Kenia – turystyczny potencjał	90
Podsumowanie	96
Sprawdź się!	97
3 Ameryka Północna i Ameryka Południowa	
1. Środowisko przyrodnicze Ameryki	104
2. Tornada i cyklony tropikalne w Ameryce Północnej	110
3. W Amazonii	116
4. Ludność Ameryki	122
5. Urbanizacja w Ameryce	126
6. Kanada – środowisko przyrodnicze a rozwój rolnictwa	132
7. Stany Zjednoczone – potęga gospodarcza świata	140
Podsumowanie	148
Sprawdź się!	149
4 Australia i Oceania	
1. Środowisko przyrodnicze Australii i Oceanii	154
2. Ludność i gospodarka Australii	162
Podsumowanie	168
Sprawdź się!	168
5 Obszary okołobiegunowe	
1. Środowisko przyrodnicze Arktyki i Antarktyki	172
2. Praca badawcza w Arktyce i Antarktyce	180
Podsumowanie	185
Sprawdź się!	185
Sprawdź się! – klucz odpowiedzi	186
Dane statystyczne	187
Indeks	191

Azja

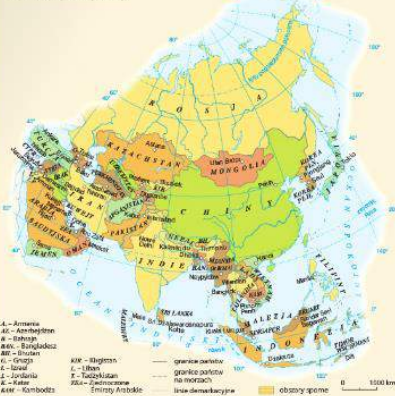
1. Środowisko przyrodnicze Azji
2. Wulkanizm i trzęsienia ziemi w Azji
3. Rolnictwo Azji
4. Japonia – symbol nowoczesnej gospodarki
5. Chiny – najludniejszy kraj świata
6. Indie – kraj kontrastów społecznych i gospodarczych
7. Bliski Wschód – kultura i gospodarka

Rozdział 1. Azja

Azja

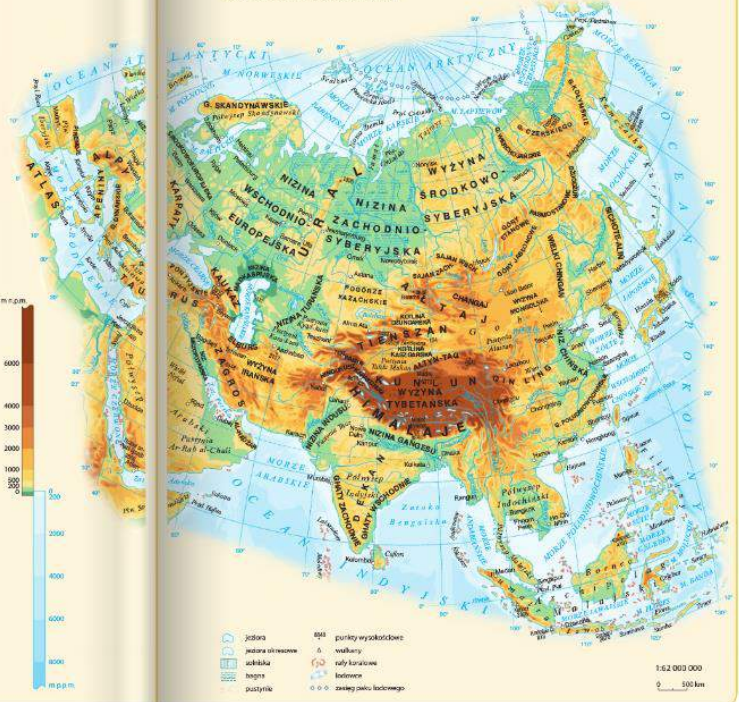
Azja jest największym kontynentem na świecie. Jej powierzchnia wynosi 44,4 mln km², co stanowi prawie 30% powierzchni wszystkich lądów na Ziemi. W Azji żyje około 4,5 mld ludzi, czyli niemal 60% ludności świata. Na kontynencie azjatyckim leżą dwa najludniejsze kraje: Chiny oraz Indie, a także przeważająca część Rosji – największego państwa na kuli ziemskiej.

Podział polityczny

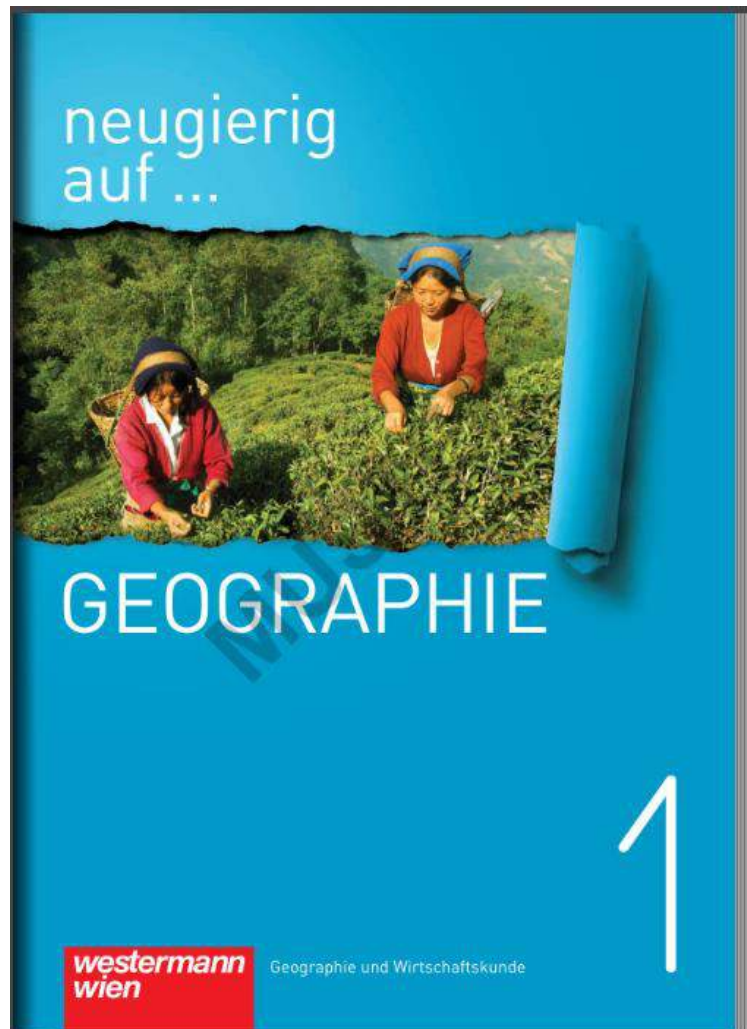

Podaj nazwy państw, na których obszarze znajdują się Himalaje.

Mapa ogólnogeograficzna

Зразок німецького підручника «Geografia» для середньої школи, 5 клас,
Agnieszka Lechowicz, Maciej Lechowicz [23]

EIN NEUES FACH

Geographie
Wissenschaft, die die Oberfläche der Erde erforscht, beschreibt und erklärt

Geographie und Wirtschaftskunde

Das Fach „GW“ steht für „Geographie und Wirtschaftskunde“ und ist sehr abwechslungsreich. Geographinnen und Geographen beschreiben die Erde. Sie berichten, wie Menschen auf der Erde leben und sich mit allem, was sie brauchen, versorgen. Sie können erklären, wie man sich auf der Erde orientiert. Sie erforschen Naturgefahren und informieren darüber, wie Rohstoffe genutzt werden und wie man Energie gewinnt. Die Geographie beschreibt außerdem, wie sich Vorgänge auf der Erde auf die Menschen auswirken, aber auch wie die Menschen die Erde verändern.

Hast du dich schon einmal gefragt, wieso Vulkane Feuer spucken, warum Eisbären und Pinguine einander nicht kennen oder weshalb die Menschen in Oasen hoffen, dass es nicht zu stark regnet? Auf diese und viele andere spannende Fragen findest du in diesem Buch Antworten!

Das bedeuten die Zeichen in diesem Buch:

- Die Aufgaben und Übungen helfen dir, die Inhalte zu erarbeiten. Mach sie im Mäxli im weißen Feld, wenn du eine Aufgabe erledigt hast.
- Hier erfährst du, wie Vorgänge auf der Erde auch dein Leben beeinflussen.
- Wenn du einen neuen Begriff nicht verstehst, kannst du hier nachlesen.
- Siehst du ein Stift-Symbol, kannst du Aufgaben direkt im Buch erledigen.
- Hier findest du Tipps oder erfährst Interessantes und Außergewöhnliches aus aller Welt!
- Auf den Geo-Quiz-Seiten warten spannende Rätsel auf dich!
- Auf den Geo-Profi-Seiten lernst du, wie eine Geographin/ein Geograph zu arbeiten!
- Hier sind die Inhalte zusammengefasst und die wichtigsten Begriffe aufgelistet.

INHALTSVERZEICHNIS

UNSERE ERDE	
Der Blaue Planet	4
Der Globus	5
Ein Planet aus Land und Wasser	6
Die Himmelsrichtungen	7
Landkarten	8
Luftbilder	10
Geo-Quiz	11
Geo-Profi (Maßstab, Register, Suchgitter)	12
Europa	14
Österreich	16
WIE MENSCHEN LEBEN UND WIRTSCHAFTEN	
Das Wetter	18
Die Klimazonen	20
Geo-Profi (Klimadiagramme)	22
IN DEN TROPEN	
Im Regenwald Südamerikas	24
Früchte aus den Tropen	30
Geo-Profi (Fotos)	32
Unterwegs in der Savanne	34
Reis für Millionen Menschen	38
Geo-Quiz	40
IN DEN SUBTROPEN	
Wüsten	42
Die Tuareg	44
Oasen	46
Baumwolle	48
Geo-Profi (Diagramme)	50
Geo-Quiz	51
Schafwolle	52
Am Mittelmeer	54
IN DEN GEMÄSSIGTEN ZONE	
Landwirtschaft und Klima	56
Ein Tiroler Bauernhof	58
Weizen aus den USA	60
Rinderrucht	62

IN DEN BERGEN	
Gebirge der Erde	64
Die Alpen	65
IN DER KALTEN ZONE	
Im Land der Mitternachtssonne	68
Die Fels- und Eisgebiete der Erde	70
In der Arktis leben	72
Geo-Quiz	74
NATURGEFAHREN	
Naturkatastrophen bedrohen Menschen	76
Geo-Profi (thematische Karten)	78
Vulkane	80
Erdbeben	82
Tsunamis	84
Stürme und Überschwemmungen	86
Lawinen und Erdstöße	88
Waldbrände und Dürren	90
Der Mensch als Gefahr für die Natur?	92
Geo-Quiz	94
ROHSTOFFE UND ENERGIE	
Was Rohstoffe sind	96
Wasser	98
Holz	100
Erdöl	102
Aus Alt mach Neu	104
Elektrischer Strom	106
Energie für die Zukunft	108
Geo-Quiz	110
Begriffserklärung	112

UNSERE ERDE DER BLAUE PLANET

- AUFGABEN**
- Zeige und benenne, was du im Satellitenbild (M1) erkennst.
 - Überlege, warum die Erde auch der „Blaue Planet“ genannt wird.
 - Nenne mithilfe der Zeichnung (M2) das Beginn von Frühling, Sommer, Herbst und Winter auf der Nordhalbkugel.

Früher glaubten manche Menschen, die Erde sei eine Scheibe. Seefahrer hatten Angst, am Rand der Scheibe mit ihren Schiffen abzurutschen.

Seit langer Zeit versuchen die Menschen, die Erde zu erforschen. Es war etwas ganz Besonderes, als die ersten Astronauten ins Weltall flogen und die Erde von oben sahen. Fotos der Erde, sogenannte **Satellitenbilder**, sind für uns heute selbstverständlich.

MERKE DIR
Die Erde ist ein **Planet**. Sie ist von der schützenden **Atmosphäre** umgeben. Die Erde umkreist in 365 Tagen die Sonne und dreht sich innerhalb von 24 Stunden um sich selbst.
→ Tag, Nacht
→ Jahreszeiten

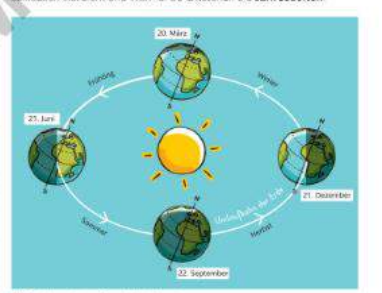
Die Erde
Die Erde ähnelt einer Kugel. Sie ist von einer Gashölle umgeben, die man **Atmosphäre** nennt. Diese Schutzhölle ermöglicht das Leben auf der Erde. Sie schützt uns vor schädlicher Sonnenstrahlung und verhindert zum Beispiel, dass Steine aus dem Weltall auf der Erde einschlagen. In der Atmosphäre entsteht auch unser Wetter.

Die Erde ist ein **Planet**. Sie kreist um die Sonne. Dafür braucht sie ein ganzes Jahr, also 365 Tage.

Die Erde dreht sich auch um sich selbst. Dafür benötigt sie einen **Tag** und eine **Nacht**, also 24 Stunden.

Die Jahreszeiten

M2 Die Jahreszeiten auf der Nordhalbkugel.

UNSERE ERDE DER GLOBUS

Der Globus
Verkleinerte Darstellungen von zum Beispiel Autos oder Flugzeugen werden **Modelle** genannt. Die Erde wird in Modellen als Kugel dargestellt. So ein Modell der Erde heißt **Globus**.

NORDPOL
Der **Nordpol** ist der nördlichste Punkt der Erde. Hier schneidet die Erdachse die Erdoberfläche.

SÜDPOL
Der **Südpol** ist der südlichste Punkt der Erde.

ERDACHSE
Die Linie vom Nordpol zum Südpol heißt **Erdachse**. Sie ist ein wenig geneigt.

WENDEKREIS
In den Gebieten zwischen den **Wendekreisen** steht die Sonne mindestens einmal im Jahr senkrecht über der Erdoberfläche. Es gibt dann keine Schatten.

POLARKREIS
An den **Polarkreisen** geht die Sonne an einem Tag im Jahr nicht auf und an einem Tag nicht unter.

ÄQUATOR
Der **Äquator** teilt die Erde in die **Nordhalbkugel** und die **Südhalbkugel**. Der Äquator ist ca. 40 000 km lang.

Übung Der Globus

- Finde die fünf versteckten Begriffe und unterstreiche sie.
- F E R D Ä C H S E K D D L Ö B K D I O B K K
 - O O O P B O D A D G N O R P O L D L O B
 - E B M V N L P O L A R K R E I S D K O O W
 - L O S D Ä Q U A T O R D K I B K K I O K L S
 - M O D E L L D K J I G J K L J C O E I D K R J

- AUFGABEN**
- Lies die Teile auf dieser Seite und zeige die fünf genannten Begriffe in der Abbildung.
 - Löse die Übung „Der Globus“.

MERKE DIR
Ein Modell der Erde wird **Globus** genannt.
→ Nordpol, Südpol, Erdachse
→ Wendekreis, Polarkreis
→ Äquator
→ Nordhalbkugel, Südhalbkugel

**Зразок проблемного питання з підручника «Географія» для 6 класу,
автори Т. Гільберг, А. Довгань, В. Совенко [5]**

Розгляньте інформацію в таблиці «Шкала сили землетрусів» та відео «Землетрус». Якої, на вашу думку, сили землетрус у балах показано на відео?

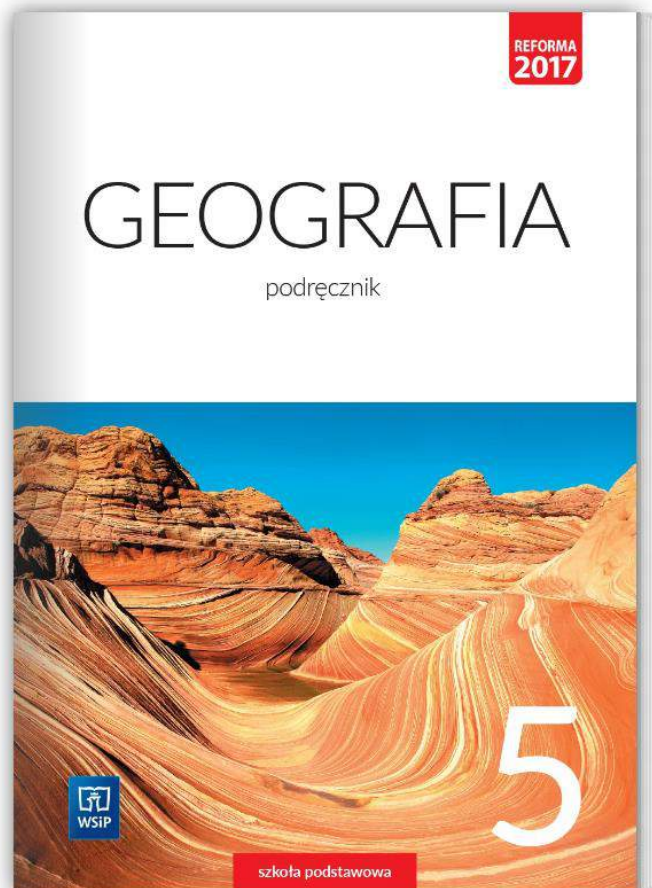

Зразок навідних питань з підручника «Географія» для 8 класу, автори В. Бойко, І. Дітчук, Л. Заставецька [1]

§ 3. ЗОБРАЖЕННЯ УКРАЇНИ В КАРТОГРАФІЧНИХ ТВОРАХ

- Пригадайте, хто і коли створив найдавніші карти світу, що збереглися до нашого часу.

**Зразок німецького підручника «Geografia», Agnieszka Lechowicz Maciej
Lechowicz, 5 калас [13]**

1 Mapa

1 Geograficzny punkt widzenia

Przed lekcją:
 • Zastanów się, czym zajmuje się geografia.
 • Skąd twoim zdaniem można czerpać wiedzę o świecie?

Geografia jako nauka
 Geografia zajmuje się badaniem środowiska i sposobów działania człowieka w tym środowisku. Jest więc nauką łączącą wiedzę przyrodniczą z informacjami o społeczeństwie i działalności człowieka. Razem z fizyką, biologią, geologią, historią, ekonomią i innymi dziedzinami wiedzy geografia pozwala bliżej poznać świat. Dzięki niej możemy zrozumieć zjawiska, które zachodzą w środowisku, a nawet je przewidywać i wpływać na ich przebieg.

Po co uczyć się geografii?

Geografia to przedmiot, który ukaże wiele zjawisk występujących na świecie, integruje wiedzę z różnych dziedzin życia. Kto poznał tajniki geografii, szybko podejmuje rozsądne decyzje i lepiej rozumie otaczający go świat.

2 Orientacja na mapie i globusie

Przed lekcją
 Zastanów się, jak można określić nasze położenie geograficzne na Ziemi.

Współrzędne geograficzne
 Od czasów starożytnych podrobiliśmy starożytną przetrwałyą wiedzę o pozycjach rejonach świata. Dopiero wprowadzenie umownej sieci południków i równoleżników przecinających się pod kątem prostym, pozwoliło na precyzyjne określenie umiejscowienia dowolnego punktu na Ziemi. Taką siatkę umieszczoną na globusie, nazywamy **siatką geograficzną**, a wstawioną na mapę – **siatką kartograficzną**.

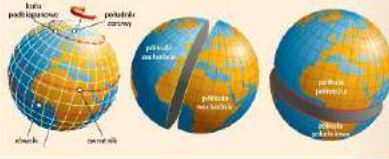
Położenie każdego punktu na powierzchni naszej planety może zostać określone za pomocą dwóch **współrzędnych**: szerokości geograficznej i **długości geograficznej**.

Szerokość geograficzna
 Szerokość geograficzna mówi o tym, jak bardzo na północ lub południe od równika leży dany punkt. Punkty leżące na północ od równika mają szerokość geograficzną na północ (N – ang. *north*), a punkty leżące na południe od równika – południową (S – ang. *south*). Najdalej na północ i południe wysuniętymi punktami na Ziemi są jej bieguny. Do wyznaczania szerokości geograficznej miejsce na Ziemi wykorzystujemy linie biegnące na globusie równoległe do równika. Nazywamy je **równoleżnikami**.

Szerokość geograficzna równika wynosi 0°, a biegunów – 90°. W wszystkie punkty położone na północ od równika przynajmniej

Orientacja na globusie

Punkty na kuli ziemskiej można zlokalizować dzięki siatce geograficznej składającej się z równoleżników i południków. Opiszając położenie danego punktu, warto podać, na której półkuli on leży (wzajemnie współrzędnych geograficznych na s. 12–13).

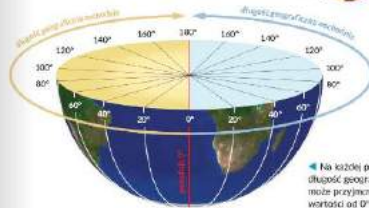
Współrzędne geograficzne

Współrzędne geograficzne to długość geograficzna i szerokość geograficzna – wartości liczbowe określające położenie dowolnego punktu na Ziemi.

Długość geograficzna

Długość geograficzna to kąt mierzony wzdłuż równoleżnika?

Wszystkie punkty położone na tym samym południku mają tę samą długość geograficzną.

Na każdej półkuli długość geograficzna może przyjmować wartości od 0° do 180°.

Południki:

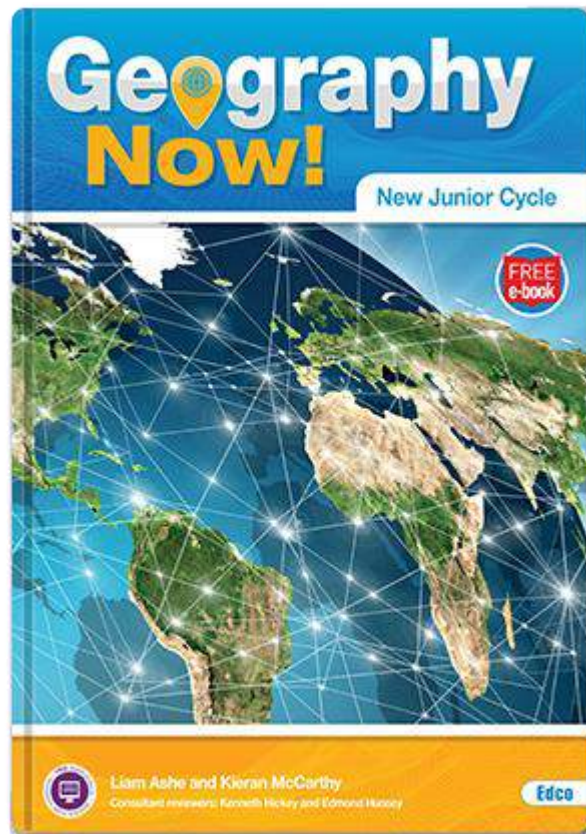
- łączą wszystkie punkty na powierzchni Ziemi leżące bieguny północny i południowy,
- układają się w łuki zbiegające się na biegunach,
- występują w nieskończonej liczbie,
- są o tej samej długości (połowa obwodu Ziemi),
- wyznaczają kierunek północ–południe.

Południk zerowy (0°) to południk względem którego liczy się długość geograficzną. Przykładem jest Londyn.

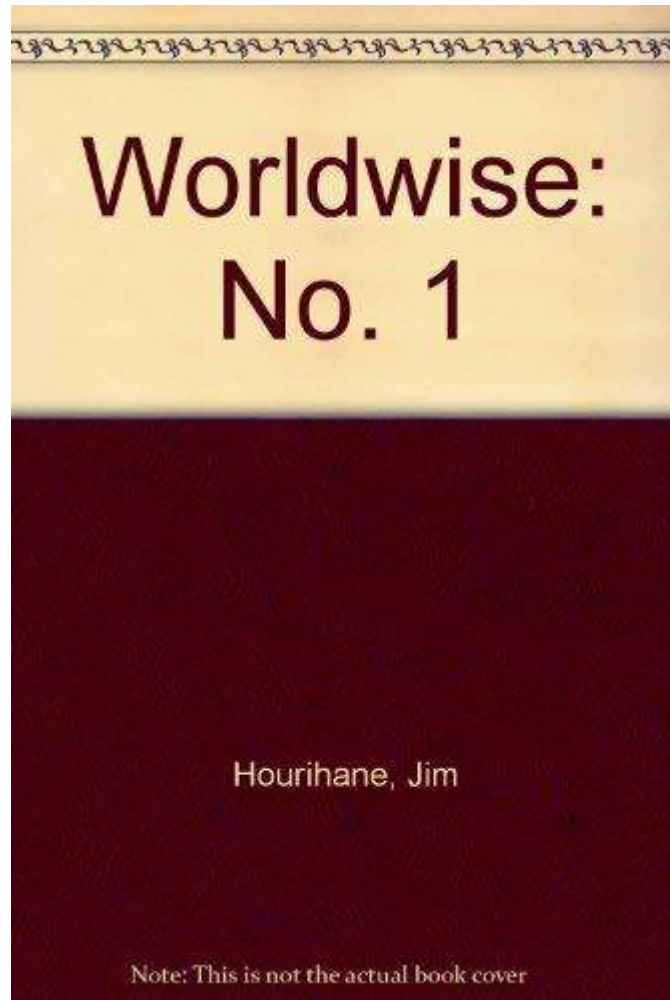

▲ Płaszczyzna południków 0° i 180° dzieli Ziemię na dwie półkule: zachodnią i wschodnią.

Зразок ірландського підручника «Geography Now», С. J. Fallon, Р. Cremin і
С. Regan. [24]

**Зразок ірландського підручника «Worldwise», J. Hourihane, C. Loingsigh,
5 клас [26]**

АНКЕТА

для вчителів географії

**«ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПІДРУЧНИКІВ НА УРОКАХ
ГЕОГРАФІЇ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ В
УКРАЇНСЬКІЙ ПРАКТИЦІ»**

1. У якій школі Ви працюєте?

- а) міській;
- б) сільській;

2. Педагогічний стаж:

- а) 1 рік;
- б) 2-5 роки;
- в) 5-10 роки;
- г) більше 10 років.

3. Як часто використовуєте підручники у навчальній діяльності?

- а) постійно;
- б) часто;
- в) інколи;
- г) ніколи.

4. Скільки % уроку займає робота з підручником?

- а) 5;
- б) 20;
- в) 50;
- г) 80;
- д) 100.

5. При підборі підручників для занять враховуєте?

- а) рівень знань класу;
- б) настрої;
- в) можливості школи;

г) ДС

д) думку колеги;

е) власний досвід.

6. Цікавитесь особливостями викладання географії в інших країнах ?

а) так;

б) ні;

в) інколи.

7. Чи використовуєте у своїй роботі досвід іноземних колег?

а) так;

б) ні;

в) планую.

8. Чи користуєтесь іноземними підручниками?

а) так;

б) ні.

9. Перечисліть пл'юси і мінуси цих

підручників _____

10. Ваше ставлення до впровадження досвіду інших країн в школі?

а) позитивне;

б) негативне;

в) нейтральне.